

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

ХИКМАТОВ ШУХРАТ ШАБАНОВИЧ

**НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ
ТАЪМИНЛАШДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини
ташқил этиш. Адвокатура

юримдик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент – 2025 йил

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси
Content of the abstract of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD)
Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Хикматов Шухрат Шабанович

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор
назоратини такомиллаштириш 3

Hikmatov Shukhrat Shabanovich

Improvement of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with
disabilities 29

Хикматов Шухрат Шабанович

Совершенствование прокурорского надзора в обеспечении прав лиц с
инвалидностью 53

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works
Список опубликованных работ 57

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

ХИКМАТОВ ШУХРАТ ШАБАНОВИЧ

**НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ
ТАЪМИНЛАШДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини
ташқил этиш. Адвокатура

юримдик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент – 2025 йил

Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2024.4.PhD/Yu1654 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.proacademy.uz) ва “ZiyoNET” ахборот-таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Исоқов Луҳмонжон Холбоевич
юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Джураев Ихтиёр Бахтиёрович
юридик фанлар доктори, профессор

Комилов Авазбек Бокижонович
юридик фанлар доктори, доцент

Етакчи ташкилот:

**Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси
миллий маркази**

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2025 йил 25 декабрь соат 15⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100190, Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани, Рихсий кўчаси, 9-уй. Тел.: (99871) 202-04-96, e-mail: info@proacademy.uz).

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (78-рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 100190, Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани, Рихсий кўчаси, 9-уй. Тел.: (99871) 202-04-96.

Диссертация автореферати 2025 йил 12 декабрь куни тарқатилди.
(2025 йил 12 декабрдаги 42-рақамли реестр баённомаси).

М.А.Аминжонова

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Ш.И.Шайзаков

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
котиби, юридик фанлар бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент

В.Каримов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
ҳузуридаги илмий семинар раиси, юридик
фанлар доктори, профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда аҳолисининг қарийб 15 фоизи турли даражадаги ногиронликка эга бўлиб, уларнинг бешдан тўрт қисми ривожланаётган мамлакатларда истиқомат қилмоқда¹. Уларнинг кўпчилиги иқтисодий фаол аҳоли қатламига мансуб бўлса-да, иш билан таъминланиш даражаси паст. Ногиронлиги бўлган шахслар сони йилдан йилга ортмоқда², шулардан 1 миллионга яқини Ўзбекистон ҳиссасига тўғри келади³. Ижтимоий дунёқарашда инсон омили устуворлашиб бораётган шароитда халқаро ёндашув ногиронлиги бўлган шахсларни жамиятдан ажратмасдан, уларнинг тўлақонли интеграцияси ва ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган замонавий механизмлар ҳамда янги тамойилларни ишлаб чиқишни талаб этмоқда.

Жаҳонда бир қатор халқаро ҳужжатлар, хусусан, БМТнинг 1948 йилдаги Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, 2006 йилдаги Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси ногиронлиги бўлган шахсларнинг алоҳида ғамхўрлик ва ҳимояга эга эканлигини белгилаб берди. Буларнинг барчаси, халқаро майдонда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан бир қаторда бу соҳадаги қонунчиликнинг ижроси устидан самарали назорат механизмларини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратиш лозимлигини кўрсатиб бермоқда. Шу сабабли ҳам бу борада ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиш устидан қатъий давлат ва жамоат назоратини кучайтириш, бу соҳада айниқса прокурор назоратини янада такомиллаштириш муҳим ўрин эгалламоқда.

Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг миллий ҳуқуқий тизими яратилган бўлиб, ушбу соҳада қонунларнинг аниқ ва бир хилда ижросини таъминлаш борасида прокуратура органлари томонидан назорат тадбирларининг ўтказилиши уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг муҳим кафолати бўлиб хизмат қилади. Жумладан, 2023-2025 йилларда ногиронликни белгилаш, бекор қилиш ва ўзгартириш билан боғлиқ соҳада республика бўйича жами 54 та жинойт иши қўзғатилган бўлиб, уларнинг асосий қисми тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари фаолиятидаги сохталаштириш, ўзлаштириш ва растрата ҳолатлари билан боғлиқ. 2024 йилда мазкур соҳада 87 та текшириш ўтказилиб, 832 та қонун бузилиши ҳолатлари аниқланган. Текширишлар натижасига кўра, 37 та ноқонуний ҳужжатларга протест келтирилган, қонун бузилиши ҳолатларини бартараф этиш юзасидан 85 та

¹ Ногиронлар инклюзивлиги, Жаҳон банки <https://www.worldbank.org/en/topic/disability/#1>; Ногиронлик бўйича жаҳон ҳисоботи, Халқаро соғлиқни сақлаш ташкилоти, ISBN 978 92 4 068521 5 (PDF), 29-б. Электрон манбаа: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf (Мурожаат санаси: 15.05.2025).

² 2025 йил 1 октябрь ҳолатига кўра, республика бўйича 1 058 601 нафар ногиронлиги бўлган шахс рўйхатда турибди. Бу 2024 йил бошига нисбатан 40 минг нафарга яқин ўсишни англатади. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг умумий кўрсаткичи 10 минг аҳолига нисбатан 269,2 нафарни ташкил этмоқда (2024 йилда 260,2 нафар).

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Халқаро ногиронлар куни” муносабати билан Ўзбекистон халқига мурожаати, 2021 йил 3 декабрь. Электрон манбаа: <https://president.uz/uz/lists/view/4802> (Мурожаат санаси: 15.05.2025).

тақдимнома киритилган, 136 нафар мансабдор шахс интизомий, 39 нафари маъмурий жавобгарликка тортилган, 2,7 млрд сўмлик зарарнинг ихтиёрий қопланиши таъминланган, 16 нафар мансабдор шахс қонунларни бузмаслик ҳақида огоҳлантирилган. Шунингдек, қўпол қонун бузилиш ҳолатлари юзасидан 25 та жиноят иши қўзғатилган, 1.734 нафар шахснинг бузилган ҳуқуқлари тикланган. Бундан ташқари, ушбу соҳада прокуратура органлари томонидан 2022-2024 йилларда ўтказилган текширишларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, текшириш сони 145 тадан (2022) 87 тагача (2024) 40% га камайганига қарамай, қонун бузилишлари фақат 20% га (1041→832) қисқарган – бу профилактик чораларнинг етарли самарасизлигини ва қонунбузарликларнинг тизимли характерда сақланиб қолмоқда. Шунингдек, протестлар сони 45 тадан 37 тага (–18%) камайган бўлса-да, улар билан бекор қилинган ҳужжатлар 40 тадан 29 тага (–27,5%) тушиб, протестларнинг амалий натижадорлиги пасайганини билдиради. Мазкур кўрсаткичлар прокурор назорати самарадорлигини оширишга қаратилган илмий-назарий ҳамда амалий тадқиқот ишларини олиб бориш заруратини кўрсатади. Қолаверса, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамиятдаги мавжуд имкониятлардан фойдаланиш, ҳаракатланиш, соғлиқни сақлаш, таълим, бандлик, реабилитация, сиёсий-ижтимоий ҳаётда иштирок этиш билан боғлиқ ҳуқуқлари таъминланмоқда¹, деб билдирилган фикр ҳам мазкур соҳани илмий тадқиқ этиш зарурлигидан далолат беради.

Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги (2001), “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги (2020) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг, “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги (2022) фармони, “Ногиронлиги бўлган шахсларни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” (2023), “Ногиронликни белгилаш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” (2024), “Ногиронлиги бўлган болаларга ижтимоий хизмат ва ёрдам кўрсатиш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” (2025) қарорлари, шунингдек мазкур фаолиятга оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу тадқиқот иши муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги. Диссертация тадқиқоти республика фан ва технологиялар ривожланишининг «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Халқаро ногиронлар куни” муносабати билан Ўзбекистон халқига мурожаати, 2021 йил 3 декабрь. Электрон манбаа: <https://president.uz/uz/lists/view/4802> (Мурожаат санаси: 15.05.2025).

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш масалалари билан боғлиқ амалга оширилган изланишларни куйидаги йўналишларда кўриш мумкин:

биринчидан, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига доир концептуал ғоялар давлат раҳбари Ш.Мирзиёев асарларида ёритиб берилган¹;

иккинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш масалаларига оид умумий назарий-ҳуқуқий жиҳатлар М.Аминжонова, Р.Жаворонков, Ш.Исмоилов, Л.Исоқов, М.Мамасиддиқов, Б.Мунавваров, А.Саидов, М.Тиллабаев, М.Усмонова, А.Юсупов, Е.Яковлева каби олимлар томонидан тадқиқ этилган;

учинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ва прокурор назоратининг айрим ўзига хос жиҳатлари В.Бессарабов, Д.Ибрагимов, Н.Иголина, А.Комилов, Т.Лыхина, О.Мадалиев, А.Одинаев, А.Паламарчук, Б.Пўлатов, Ф.Рахимов, Н.Субанова, Е.Синельщикова ва бошқаларнинг илмий ишларида тадқиқ этилган². Ушбу олимларнинг айримлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ва/ёки прокурор назоратига оид илмий-назарий муаммони муайян давлатларнинг хусусиятидан келиб чиқиб ўрганган бўлсалар, бошқалари мазкур муаммони ўз тадқиқотларининг у ёки бу жиҳатини ёритиш жараёнида кўриб чиққанлар.

Бироқ, Ўзбекистон Республикасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкиллаштириш ва унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари мавзуси алоҳида монографик тадқиқот сифатида олиб борилмаган.

Диссертация мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг илмий тадқиқот ишлари режасига киритилган “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш” илмий тадқиқот иши доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

ногиронлиги бўлган шахслар ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлаш тушунчаларини илмий тадқиқ этиш;

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг шаклланиши ва ривожланишини ўрганиш;

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини тавсифлаш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига доир халқаро стандартлар мазмун-моҳиятини очиб бериш;

¹ Мазкур асарлар рўйхати ишнинг фойдаланилган адабиётлар қисмида кўрсатилган.

² Бу ва бошқа манбалар диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

прокуратура органларининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг асосий механизмларини ўрганиш;

хорижий мамлакатларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурорлик фаолиятининг хусусиятларини киёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш;

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича прокурор назоратини ташкил этиш ва ўтказиш масалаларига ҳуқуқий баҳо бериш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурорлик фаолиятини ўрганиш орқали уларни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш масалалари билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш масалаларига оид муносабатларни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ҳамда юридик фанда мавжуд бўлган концепциялар, илмий-назарий қарашлардан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари киёсий-ҳуқуқий, мантиқий, тизимли-тузилмавий, социологик, илмий манбаларни комплекс тадқиқ этиш, индукция ва дедукция, эмперик тадқиқот, статистик маълумотлар таҳлили ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини ўрганишдан иборат.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида назорат тадбирларининг барча босқичларида шаффофлик ва уларни изчил кузатиб бориш, текширувларни марказлашган тарзда юритиш орқали қонунларга қатъий риоя этилиши устидан мониторинг олиб боришни таъминловчи “Tekshiruvlarning yagona elektron reyestri” ахборот тизимини жорий этиш асослантирилган;

ногиронлиги бўлган шахсларга давлат томонидан бепул психологик ёрдам кафолатланиши, шунингдек психологнинг касбий сирини психологик ёрдам кўрсатилишини сўраб мурожаат қилган шахснинг ёки унинг қонуний вакилининг розилигисиз ошкор этишга терговга қадар текширувни амалга оширувчи органларнинг, суриштирув, тергов органларининг, прокуратуранинг ва суднинг ишни судга қадар юритиш ёки суд муҳокамаси ўтказилиши муносабати билан ёзма сўрови бўйича йўл қўйилиши мумкинлиги исботланган;

ногиронлиги бўлган болалар, шу жумладан руҳий ва жисмоний ривожланишида нуқсонлари бўлган болалар ўзига нисбатан зўравонлик содир этилиши хавфи остида бўлган болалар тоифасидан бири сифатида ҳисоблаш лозимлиги асослантирилган;

ногиронлиги бўлган шахсларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатишга оид қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга ошириш Бош прокуратуранинг Камбағалликни қисқартириш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасида

қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармасининг асосий вазифалардан бири этиб белгилаш шартлиги асослантирилган;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга оид қонун ҳужжатлари ижросини назорат қилишда прокуратуранинг имкониятларини оширишга хизмат қиладиган прокуратуранинг назорат функциясини фақат формал ҳисоботлар билан чекламасдан, балки кенг камровли ахборот асосида амалга ошириш зарурати асослантирилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқини таъминлашга оид муҳим тушунчалар бўйича муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилган;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назорати муаммоларининг вужудга келиши сабаб ва омиллари таҳлил қилиниб, соҳага оид хорижий давлатлар тажрибалари ўрганилган, шунингдек уларни бартараф этиш бўйича амалдаги қонунчиликни такомиллаштиришга доир таклифлар берилган;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг Ўзбекистон Республикасига хос хусусиятлари, йўналишлари ва ривожланиш омиллари яхлит тарзда ўрганилган;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назорати уч асосий элемент билан тавсифланиши асослантирилган;

прокурор назорати тадбирлари қаторига “мониторинг ўтказиш” тадбирини киритиш зарурлиги ҳақидаги таклифлар асослантирилган;

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига риоя қилиш устидан назорат фаолиятининг самарадорлигини ошириш зарурлиги асослаб берилган ҳамда Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг буйруғи лойиҳаси ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, социологик тадқиқотларнинг анкета, интервью ва эксперт баҳолаш шакллари асосланган, статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижалари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Республикамиз бўйича 2023-2025 йилларда барча вилоятлар кесимида ногиронликни белгилаш, бекор қилиш, ўзгартириш ва тиббий комиссияларда ўзлаштириш ва растрата билан боғлиқ қўзғатилган 54 та жиноят ишлари чуқур таҳлил қилинган. Хулоса, таклиф ва тавсиялар апробациядан ўтказилиб, уларнинг натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижалар ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти.

Тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган илмий хулоса, таклиф ва тавсиялардан ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг хорижий ва миллий механизмлари юзасидан илмий изланишлар олиб боришда, қонун ижодкорлигида, инсон ҳуқуқларига оид қонун ҳужжатларининг тегишли нормаларини шарҳлашда, миллий қонунчиликни такомиллаштиришда, “Прокурор назорати” ва “Инсон ҳуқуқлари” каби

фанларни илмий-назарий жиҳатдан бойитишда, Ўзбекистонда “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари” фанини шакллантиришда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти унда илгари сурилган илмий хулоса, таклиф ва тавсиялардан қонунчиликни такомиллаштиришда ҳамда уларга шарҳлар тайёрлашда, юридик факультетлар талабалари учун ўқув ва методик қўлланмалар тайёрлашда, олий таълим муассасалари ҳамда юридик техникумларда “Прокурор назорати”, “Инсон ҳуқуқлари” ва “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари” каби модулларнинг маъруза ва семинарларини ўтишда, илмий тадқиқотлар олиб боришда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш масалаларига доир олинган илмий натижалардан қуйидагиларда фойдаланилган:

ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида назорат тадбирларининг барча босқичларида шаффофлик ва уларни изчил кузатиб бориш, текширувларни марказлашган тарзда юритиш орқали қонунларга қатъий риоя этилиши устидан мониторинг олиб боришни таъминловчи “Tekshiruvlarning yagona elektron reyestri” ахборот тизимини жорий этиш ҳақидаги таклифлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 ноябрдаги ПФ-204-сон фармони билан тасдиқланган “Рақамли прокуратура – 2030” стратегиясининг 2-боби 7-хатбошиси ва 4-боби 4.3-бандида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 24 ноябрдаги 27/2-231-25-сон далолатномаси). Ушбу таклиф ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида назорат тадбирларининг барча босқичларида шаффофлик ва уларни изчил кузатиб бориш, текширувларни марказлашган тарзда юритиш маълумотларнинг ишончли сақланиши ва ўзгармаслигини таъминлаш орқали прокурор назоратини соддалаштиради ҳамда коррупция хавфини камайтиради;

ногиронлиги бўлган шахсларга давлат томонидан бепул психологик ёрдам кафолатланиши, шунингдек психологнинг касбий сирини психологик ёрдам кўрсатилишини сўраб мурожаат қилган шахснинг ёки унинг қонуний вакилининг розилигисиз ошкор этишга терговга қадар текширувни амалга оширувчи органларнинг, суриштирув, тергов органларининг, прокуратуранинг ва суднинг ишни судга қадар юритиш ёки суд муҳокамаси ўтказилиши муносабати билан ёзма сўрови бўйича йўл қўйилиши ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2024 йил 5 ноябрдаги ЎРҚ-989-сонли Қонуни билан тасдиқланган “Аҳолига психологик ёрдам кўрсатиш тўғрисида”ги Қонуннинг 9- ва 17-моддаларида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Халқаро ишлар, мудофаа ва хавфсизлик масалалари қўмитасининг 2025 йил 10 ноябрдаги 04/9-10/15-сон далолатномаси). Ушбу таклиф ногиронлиги бўлган шахсларга давлат кафолатида психологик ёрдамни таъминлаш ва психологик сирнинг фақат қонуний процессуал талаблар билан чекланган ҳолда ошкор этилишини белгилаб, шахс ҳуқуқларини мустаҳкам ҳимоя қилишга хизмат қилади;

ногиронлиги бўлган болалар, шу жумладан рухий ва жисмоний ривожланишида нуқсонлари бўлган болалар ўзига нисбатан зўравонлик содир этилиши хавфи остида бўлган болалар тоифасидан бири сифатида ҳисоблаш ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2024 йил 14 ноябрдаги ЎРҚ-996-сонли Қонуни билан тасдиқланган “Болаларни зўравонликнинг барча шаклларида ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунининг 12, 27 ва 38-моддаларида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Меҳнат, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий масалалар қўмитасининг 2025 йил 10 ноябрдаги 04/6-08-сон далолатномаси). Ушбу таклиф ногиронлиги бўлган болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишнинг оширилган хавф гуруҳи сифатида аниқ белгилаб, уларга нисбатан махсус профилактика, эрта аниқлаш ва таъминот чораларини қонунан қафолатлашга хизмат қилади;

ногиронлиги бўлган шахсларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатишга оид қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга ошириш Бош прокуратуранинг Камбағалликни қисқартириш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасида қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармасининг асосий вазифалардан бири этиб белгилаш ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2024 йил 10 октябрдаги 298-сонли буйруғи билан тасдиқланган Низомнинг 7-бандининг 9-хатбошисида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 19 августдаги 07/22/25-сон далолатномаси). Ушбу таклиф ногиронлиги бўлган шахсларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини кучайтиришга хизмат қилади;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга оид қонун ҳужжатлари ижросини назорат қилишда прокуратуранинг имкониятларини оширишга хизмат қиладиган прокуратуранинг назорат функциясини фақат формал ҳисоботлар билан чекламасдан, балки кенг қамровли ахборот асосида амалга ошириш ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги қонунининг 5-моддаси саккизинчи қисмининг иккинчи хатбошисида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитасининг 2025 йил 22 сентябрдаги 04/5-08/23-сон далолатномаси). Ушбу таклиф ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида маҳаллий ҳокимият органлари фаолияти тўғрисида прокуратурага кенг қамровли ва тизимли ахборот тақдим этилишини таъминлаб, ҳуқуқбузарликларни эрта аниқлаш ва уларни бартараф этишга хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 5 та (3 та халқаро, 2 та республика) илмий-амалий конференцияларда муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 20 та илмий иш, шу жумладан, 1 та рисола, ОАК томонидан диссертациянинг асосий илмий натижаларини чоп этишга тавсия

этилган журналларда 14 та илмий мақола, шундан 12 та миллий ва 2 та хорижий журналларда, конференцияларда 5 та, шундан 2 та миллий, 3 та халқаро мақола ва тезислар чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертациянинг тузилиши кириш, 8 та параграфдан иборат учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан иборат. Диссертациянинг ҳажми 154 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги, диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, тадқиқот мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, жорий қилиниши, апробацияси, эълон қилиниши, диссертациянинг тузилиши ва ҳажми ёритилган.

Диссертациянинг **биринчи боби “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг илмий-назарий асослари”** деб номланиб, унда “ногиронлиги бўлган шахслар” ва “ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш” тушунчаларининг юридик табиати, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга доир муносабатларнинг шаклланиши ва ривожланиши, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг тавсифи билан боғлиқ масалаларнинг назарий ҳамда амалий жиҳатлари ўрганилган.

Ушбу бобнинг *“Ногиронлиги бўлган шахслар ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлаш тушунчаларининг юридик табиати”* деб номланган биринчи параграфида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш муаммоси жаҳон ҳуқуқий ва ижтимоий тараққиёти нуктаи назаридан таҳлил этилиб, диссертант томонидан мазкур масала инсон ҳуқуқларининг ажралмас қисми сифатида кўриб чиқилган. Тадқиқот ишида ногиронлик нафақат тиббий ёки физиологик ҳолат сифатида, балки жамиятдаги тўсиқлар, инфратузилмавий мослашмаган муҳит ва камситиш ҳолатларининг ижтимоий натижаси сифатида баҳоланган. Диссертант халқаро ҳуқуқнинг асосий манбаларига, хусусан, 2006 йил 13 декабрда қабул қилинган Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияга таянган ва ушбу ҳужжатнинг “ногиронлик” атамасига берган таърифини миллий қонунчилик билан таққослаган. Шу орқали у “ногирон” тушунчасидан фарқли равишда *“ногиронлиги бўлган шахс”* иборасининг инсон қадрини таъминлаш ва камситишсиз муносабатни ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлашдаги аҳамиятини илмий асосда ёритиб берган. Диссертантнинг фикрича, ногиронликка оид давлат сиёсати

инсонпарвар, инклюзив ва ҳуқуққа йўналтирилган ёндашувни талаб этади, бу эса фуқаролик жамияти институтлари ва давлат органлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликда ўз ифодасини топиши зарур.

Диссертант Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқий мақоми ва уларни ҳимоя қилиш тизимининг шаклланиш босқичларини таҳлил қилган. Тадқиқот ишида 1991 йилда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун миллий ҳуқуқий тизимдаги илк муҳим қадам сифатида баҳоланиб, унинг ўрни ва мазмуни ҳуқуқий давлат барпо этиш жараёнидаги аҳамияти нуқтаи назаридан ёритилган. Шу билан бирга, диссертант 2020 йилда қабул қилинган “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонунни илмий таҳлил қилиб, ундаги асосий янги қоидаларни халқаро стандартлар билан уйғунлик нуқтаи назаридан баҳолаган. Тадқиқот натижаларига кўра, миллий қонунчиликда тиббий мезонларга ортиқча эътибор қаратилиб, ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатлар етарли даражада ифода этилмагани қайд этилган. Диссертант бу ҳолатни бартараф этиш учун ногиронликни фақат тиббий мезонлар асосида эмас, балки инсон ҳуқуқларига асосланган ижтимоий модель асосида баҳолаш зарурлигини илмий асослаб берган.

Ушбу параграфда диссертант халқаро ҳуқуқий тажрибаларни таҳлил қилиш орқали ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш борасидаги умумжаҳон тенденцияларини ёритган. Тадқиқот ишида БМТ, ЖССТ, ЮНЕСКО ва бошқа халқаро институтлар томонидан ишлаб чиқилган қоидалар ва стандартлар қиёсий ҳуқуқшунослик нуқтаи назаридан ўрганилган. Диссертант “ногиронликни ижтимоий муаммо сифатида кўриш” концепциясининг ҳуқуқий моҳиятини очиқ берар экан, давлатлар зиммасига юклатилган мажбуриятлар, яъни тўсиқсиз муҳит яратиш, ижтимоий инфратузилмани мослаштириш, камситиш ҳолатларини олдини олиш ва тенг имкониятларни таъминлаш вазифаларини таҳлил этган. Унинг фикрича, ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамият ҳаётида фаол иштирок этиши давлатнинг инсон ҳуқуқларига асосланган сиёсий йўналишини белгилайди ва демократик бошқарувнинг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади.

Диссертация ишида муаллиф илмий полемик ёндашув орқали ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқий ҳимояси соҳасидаги турли назарий қарашларни чуқур таҳлил қилган. У Е.Азарова, С.Бразевич, С.Джалилов, Ф.Камилов, Б.Мунавваров, А.Юсупов ва Ҳ.Холиқулова каби олимларнинг ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоя ҳақидаги назарий фикрларига таянган, шунингдек, Б.Пўлатов, М.Рустамбаев, Д.Ибрагимов ва А.Джураеваларнинг прокурор назорати соҳасидаги илмий ишларини қиёсий таҳлил қилган. Диссертант инсон ҳуқуқларини “таъминлаш” тушунчасини академик А.Х.Саидов, Ю.Анохин ва Л.Исоқов таърифлари асосида қайта кўриб чиқиб, ушбу категория фақат ҳуқуқий кафолатларни эмас, балки моддий, ташкилий ва маъмурий механизмларни ҳам қамраб олиши кераклигини илмий асослаб берган. Тадқиқот ишида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашнинг самарадорлиги прокурор назорати тизимининг амалий

фаолияти, давлат кафолатлари ва фуқаролик жамияти институтлари иштирокининг уйғунлиги билан бевосита боғлиқ, деган хулосага келинган.

Мазкур бобнинг *“Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг шаклланиши ва ривожланиши”* деб номланган иккинчи параграфида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ғоясининг тарихий эволюцияси илк цивилизациялардан тортиб замонавий ҳуқуқий тизимларга қадар давлат мажбурияти ва унинг ижроси устидан назорат механизмлари билан узвий боғлиқ ҳолда илмий таҳлил қилинган. Диссертант ногиронликка нисбатан муносабатни фақат ижтимоий ёки фалсафий феномен сифатида эмас, балки давлат томонидан ҳуқуқий мажбуриятларнинг шаклланиши ва уларнинг бажарилиши устидан назорат ўрнатиш зарурати нуқтаи назаридан баҳолайди.

Қадимги давлатлар ҳуқуқий тизимлари мисолида (Хаммурапи қонунлари, «Авесто», Форобийнинг «Фозил одамлар шахри» асари, Афлотун ва Арастунинг қарашлари, Қадимги Рим, Юнонистон ва Миср тажрибалари) ногиронликка нисбатан ёндашувлар таҳлил қилиниб, мазкур муносабатларнинг маданий, диний ва ижтимоий омиллар билан чамбарчас боғлиқ эканлиги асосланган. Шу билан бирга, ушбу даврлардаги хайрия, жамоавий ёки диний ғамхўрлик шакллари ҳуқуқий мажбурият ва давлат назорати билан таъминланмагани, бу эса ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларининг кафолатли ҳимоясига тўсқинлик қилгани кўрсатиб берилган. Диссертант В. Мьяенянкин ва М. Расселнинг ногиронликни фақат иқтисодий ёки умумий хавфсизлик нуқтаи назаридан талқин қилган қарашларига танқидий ёндашиб, ушбу феноменни ҳуқуқий мажбурият ва давлат назоратининг етишмаслиги билан боғлиқ ҳолда кенгроқ тушунтирган. Бироқ Ислом ҳуқуқи доирасида закот, садақа ва вақф институтлари ногиронларни ижтимоий қўллаб-қувватлашга хизмат қилган бўлса-да, ушбу механизмлар давлат томонидан ҳуқуқий назорат билан таъминланмагани сабабли барқарор ва кафолатли ҳимояни таъминлай олмагани асосланган. Амир Темур давлатидаги ижтимоий фармонлар, уларнинг ижроси устидан амалга оширилган назорат механизмлари ва мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги давлат қарорларининг бажарилиши устидан назорат ғоясининг шакллана бошлаганини кўрсатиб, бу ҳолат прокурор назоратининг тарихий-функционал илдизлари сифатида баҳоланган.

Маърифат ва эрта модерн давридаги фалсафий ҳамда институционал ўзгаришлар таҳлил қилиниб, ногиронлик масаласидаги рационал ва гуманистик ёндашувлар давлат томонидан махсус муассасаларни ташкил этишга олиб келгани, аммо ушбу муассасалар фаолияти устидан самарали ҳуқуқий назоратнинг мавжуд эмаслиги инсон ҳуқуқларининг оммавий бузилишига сабаб бўлгани кўрсатилган. Жон Локк ва Жан-Жак Руссонинг қарашлари, Мишель Фуко ва Рой Портернинг “институтлашув” назариялари танқидий таҳлил қилиниб, прокурор назорати каби ташқи давлат назорати механизми бўлмаган шароитда институтлашув инсон қадрини ҳимоя қилишга қодир эмаслиги илмий жиҳатдан асосланган. Пинельнинг “moral treatment”

ғояси инсонпарвар ёндашув сифатида баҳоланган бўлса-да, унинг амалда назоратсиз муассасалар доираси билан чеклангани таъкидланган.

Саноат инқилоби ва капиталистик муносабатлар ривожидаврида ногиронликка нисбатан иқтисодий самарадорлик мезонлари устувор бўлгани, Ленард Дэвис ва Марта Расселнинг қарашлари мисолида таҳлил қилиниб, диссертант ушбу ёндашувларнинг ҳуқуқий жиҳатдан чекланган эканлигини кўрсатган. XIX асрдаги Англия тажрибаси, “Poor Law Amendment Act” ҳамда жаҳидчилик ҳаракати мисолида ижтимоий қўллаб-қувватлашнинг ташкилий шакллари пайдо бўлгани, бироқ уларнинг самарадорлиги айнан ҳуқуқий назорат ва ижро механизмларининг етишмаслиги билан чеклангани асосланган. Диссертант умумий хулоса сифатида ногиронликка нисбатан муносабатнинг тарихий эволюцияси давлат томонидан ҳуқуқий тан олиш, мажбуриятларни белгилаш ва уларнинг ижроси устидан самарали назорат ўрнатиш заруратини юзага келтирганини, бу эса замонавий шароитда прокурор назорати ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашнинг асосий институционал қафолатларидан бири сифатида шаклланганини илмий жиҳатдан асослаб берган.

Биринчи бобнинг *“Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг тавсифи”* деб номланган сўнгги параграфида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг мазмун-моҳияти, унинг объект ва предмети, шунингдек, назорат доираларини илмий жиҳатдан асослаш масалалари тадқиқ этилган. Диссертант томонидан ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларининг бузилиши ҳолатлари жамият ва оммавий ахборот воситаларида мунтазам ёритиб борилаётгани мазкур соҳада прокурор назоратини такомиллаштириш зарурлигини аниқлаштириш таъкидланган. Муаллиф ушбу назоратни илмий жиҳатдан тавсифлаш учун қонунчилик нормалари билан бир қаторда амалдаги таҳлил натижаларига таянган, шу орқали прокуратура органлари фаолиятини фақат оператив эмас, балки профилактик ва тизимли ҳуқуқий таъсир чораларини қамраб оладиган тарзда қайта кўриб чиқиш зарурлиги илгари сурилган.

Диссертант прокурор назоратининг мазмуни ва предмети юзасидан ҳуқуқшунос олимлар билан илмий баҳсга киришган. Жумладан, Е.Коленко, Д.Ибрагимов, М.Рустамбаев, Б.Коробейников, Ю.Винокуров, А.Комилов, Б.Пўлатов ва В.Бессарабов каби олимларнинг қарашлари чуқур таҳлил қилинган ва уларнинг таърифларига танқидий ёндашилган. Муаллиф А.Комилов томонидан илгари сурилган таърифни энг тўлиқ деб баҳолаган, чунки у прокурор назоратини фақат қонун бузилишларини аниқлаш билан чекламай, балки уларнинг олдини олишни ҳам қамраб оладиган жараён сифатида кўрган. Шу билан бирга, диссертант Б.Пўлатовнинг прокурор назорати предмети давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятининг қонунларга мувофиқлигини таъминлаш билан боғлиқ, деган илмий ғояларини ҳам назарий жиҳатдан қўллаб-қувватлаган.

Тадқиқотда “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 23 ва 24-моддалари асосида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан

прокурор назоратининг ҳуқуқий асослари, объектлари ва ваколат доираси аниқланган. Диссертант прокурор назоратини тавсифловчи, ҳуқуқбузарликларни ўз вақтида аниқлаш, уларнинг сабаб ва шарт-шароитларини белгилаш ҳамда аниқланган бузилишларни бартараф этишни таъминлайдиган ҳуқуқий чораларни қўллаш каби учта асосий элементни ажратиб кўрсатган. Муаллиф томонидан прокурор назорати тадбирлари каторига “мониторинг ўтказиш” фаолиятини киритиш, қонунбузилиш ҳолати аниқланганда прокурор томонидан зудлик билан талабнома киритиш имкониятини ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш таклиф этилган. Бу орқали прокуратура фаолиятининг ижтимоий назорат ва жамоатчилик билан ўзаро таъсирини кучайтириш орқали ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилиш тизимини яратиш кўзда тутилган.

Шунингдек, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг амалий йўналишлари, яъни соғлиқни сақлаш, таълим, ижтимоий ҳимоя, маҳаллий бошқарув ва меҳнат (бандлик) соҳаларидаги қонунчилик ижросини текшириш механизмлари илмий асосда ишлаб чиқилган. Диссертант назорат жараёнида соҳавий мутахассисларни жалб этиш зарурлигини, ногиронлиги бўлган шахсларни тиббий-ижтимоий экспертизадан ўтказиш тартиби ва таълим олиш ҳуқуқини таъминлашда прокурорлар ваколатларининг муҳим ўрнини асослаб берган. Ушбу ёндашув прокурор назоратини формал текширув эмас, балки ҳуқуқий кафолатларни ҳаётга татбиқ этувчи самарали механизм сифатида намоён этишга қаратилган. Натижада, диссертациянинг ушбу қисмида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида прокурор назоратини такомиллаштириш учун илмий-назарий ғоялар ва амалий тавсиялар тизимли равишда илгари сурилган.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш бўйича миллий ва халқаро амалиётнинг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили”**га бағишланиб, унда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига доир халқаро стандартлар, прокуратура органлари фаолиятининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги асосий йўналишлари, хорижий мамлакатларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурорлик фаолиятининг хусусиятлари каби масалалар тадқиқ этилган.

Мазкур бобнинг *“Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича прокурор назоратини ташкил этиш ва ўтказиш масалалари”* деб номланган биринчи параграфида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги давлат сиёсатининг ҳуқуқий ва институционал асослари, шунингдек прокуратура органларининг мазкур жараёндаги ўрни ва назорат функцияларини такомиллаштириш зарурати илмий жиҳатдан ёритиб берилган. Диссертант томонидан ногиронлиги бўлган шахслар манфаатларини таъминлашга қаратилган норматив-ҳуқуқий база кенг қамровда таҳлил қилиниб, қонунлар, Президент фармон ва қарорлари, миллий стратегиялар ҳамда халқаро мажбуриятлар, жумладан БМТнинг *“Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида”*ги Конвенциясидаги талаблар билан уйғунлик масалалари очиб

берилган. Янги таҳрирдаги Конституцияда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини давлат ҳимоясида эканлиги ҳақидаги норма мазкур йўналишдаги ҳуқуқий кафолатларнинг мустаҳкамланганидан далолат бериши таъкидланган. Шунингдек, давлат сиёсатида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳаёт сифатини ошириш ва уларни ижтимоий ҳаётга фаол жалб этиш устувор йўналиш сифатида белгилангани қайд этилган.

Шу билан бирга, диссертант ногиронлиги бўлган шахслар билан боғлиқ ижтимоий муносабатларнинг тартибга солинишидаги тизимли муаммолар, хусусан, қонунларни қўллашдаги бир хиллик етишмаслиги, идоралар фаолиятидаги мувофиксизлик ва қонун талабларига тўлиқ риоя этилмаслигига алоҳида эътибор қаратган. Бу ҳолат прокуратура органлари олдида ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва бартараф этиш бўйича янги ташкилий-ҳуқуқий механизмларни ишлаб чиқиш заруратини келтириб чиқараётгани илмий асослантилган.

Тадқиқот иши доирасида прокурор назоратининг назарий ва амалий жиҳатлари бўйича бир қатор олимлар билан полемика юритилган. Хусусан, профессор Б.Пўлатовнинг прокурор назоратини фуқаролар ҳуқуқларини таъминлашнинг муҳим механизми сифатида баҳолаши, В.Бессарабовнинг вазифаларни аниқ қўйиш ҳақидаги фикрлари, Э.Барсегованинг ресурслардан самарали фойдаланиш зарурати тўғрисидаги мулоҳазалари ва Ш.Раҳимовнинг ташкилотчилик талабларига оид қарашлари билан илмий мунозарага киришилган. Шунингдек, А.Винокуров ва Д.Ибрагимовларнинг прокурор назорати амалиётига оид илмий хулосалари танқидий таҳлил этилиб, уларнинг фаолият самарадорлигини баҳолашдаги мезонлар тизимини такомиллаштиришга оид таклифлар илгари сурилган. Диссертант томонидан мазкур соҳадаги ҳуқуқий мониторингни тизимли равишда йўлга қўйиш, прокуратура томонидан ҳар чоракда камида икки маротаба назорат тадбирларини амалга ошириш ҳақидаги таклиф илмий асосланган ва амалда қўлланилиши мумкин бўлган чора сифатида баҳоланган.

Тадқиқотда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича прокурор назоратининг ташкилий ва амалий механизмлари илмий жиҳатдан асослаб берилган. Бунинг учун диссертант томонидан соҳадаги текширишлар дастурини ишлаб чиқиш зарурлиги, “Тиббий-ижтимоий экспертиза тўғрисида”ги қонун лойиҳасини қабул қилиш таклиф этилган. Текширишнинг мақсади сифатида ногиронликни белгилаш, тиббий ва реабилитация хизматлари самарадорлигини ошириш, бюджет маблағларидан мақсадли фойдаланиш устидан қонуний назоратни таъминлаш белгиланган. Илмий хулоса сифатида, прокурор назоратининг самарадорлигини ошириш учун “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига риоя қилиш устидан назорат фаолиятининг самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги ва “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида қонунчилик ижроси устидан назорат бўлими тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” ги Бош прокурор буйруқларини қабул қилиш таклифи илгари сурилган бўлиб, у ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга қаратилган прокурорлик фаолиятини ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатдан

такомиллаштиришнинг илмий асосланган йўналиши сифатида баҳоланган. Жумладан, ўтказилган ижтимоий сўровда 156 нафар респондент иштирок этган ва уларнинг 80 фоизидан зиёди мазкур буйруқларнинг қабул қилиниши прокуратура органлари ходимларининг фаолиятига ижобий самара кўрсатиши мумкинлигини таъкидлаган.

Бундан ташқари, диссертант ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш устидан прокурор назоратининг устувор йўналишлари сифатида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижтимоий ҳимояси, уларни ижтимоий қўллаб-қувватлашга оид қонунчилик ижроси устидан назорат каби жами 7 та йўналишни ажратиб кўрсатган.

Диссертантнинг фикрича, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари таъминланиши устидан прокурор назорати аҳволини қониқарли деб бўлмайди. Хусусан, соҳада қонунийлик аҳволининг чуқур таҳлил қилинмаслиги, юзаки прокурор текширувларининг ўтказилиши, қонунбузилиш ҳолатлари юзасидан тезкорлик билан назорат ҳужжатларининг қўлланилмаслиги, ваколатли давлат бошқаруви органлари билан интеграциялашган ягона ахборот базасининг мавжуд эмаслиги, тезкор ходимларда соҳага доир махсус билимларнинг етишмаслиги, соҳавий назорат учун алоҳида институционал асоснинг мавжуд эмаслиги каби омил ва сабабларни соҳада прокурор назоратининг самарадорлиги ва таъсирчанлигига салбий таъсир кўрсатаётганлигини таъкидлайди.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, прокурор назоратининг самарадорлиги ва таъсирчанлигини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига риоя қилиш устидан прокурор назоратининг самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги махсус соҳавий буйруғини қабул қилиш, Бош прокуратуранинг “Ижтимоий соҳада қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармаси” таркибида алоҳида “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида қонунчилик ижроси устидан назорат” бўлимини ташкил этиш зарур, деган хулоса илгари сурилган.

Ушбу бобнинг *“Прокуратура органларининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги асосий механизмлари”* номли иккинчи параграфида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокуратура органларининг иштироки ва уларнинг фаолиятининг асосий йўналишлари илмий асосда ёритилган. Диссертант томонидан прокурор назоратининг моҳияти фақат ҳуқуқбузарликларни бартараф этиш билан чекланмасдан, балки фуқароларнинг, хусусан ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини тиклаш ва уларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган кенг қамровли тизим сифатида таҳлил этилган. Илмий тадқиқотда прокуратуранинг фуқаролик ва маъмурий судларда ишда иштирок этишининг ҳуқуқий асослари, процессуал мақоми, тавсиявий хулосаларнинг аҳамияти ва уларнинг давлат манфаатларини ифодалашдаги ўрни кенг ёритилган. Шу билан бирга, прокуратуранинг ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқий маданиятини оширишдаги роли ҳам мустақил йўналиш сифатида белгилаб берилган.

Диссертант ўз тадқиқотида Т.Маслова, А.Мельников, М.Шакарян, Д.Чечот, Ю.Корулина, Л.Ванеева, Т.Сахнова, Е.Лупарев, М.Добробаба, Т.Мокина каби олимлар билан илмий баҳсга киришган ҳолда, прокурорнинг суддаги мақоми ва ижтимоий масъулиятига доир турли илмий ёндашувларни таҳлил қилган. Ушбу муҳокамаларда прокурорнинг “даъвогар” сифатидаги иштироки, унинг фаолиятининг давлат ва жамият манфаатларига йўналтирилганлиги, шунингдек, адолат қарорларини таъминлашдаги аҳамияти асосланган. Диссертант мазкур фикрлардан келиб чиқиб, прокурор фаолиятининг ҳуқуқий табиати фақат процессуал вазифалар билан чекланмасдан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳаёт сифатини яхшилаш ва уларни ижтимоий интеграцияга жалб этишга қаратилган бўлиши кераклигини илгари сурган.

Муаллифнинг фикрича, прокуратура органлари ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда фақат суд механизмига таяна олмайди, балки ҳуқуқий тарғибот, профилактика ва жамоатчилик билан мулоқот орқали самарали таъсир кўрсатиши зарур. Диссертант бу борада М.Маматов ва А.Паламарчукнинг прокурорлар ва оммавий ахборот воситалари ўртасидаги ҳамкорлик ҳақидаги фикрларига қўшилиб, ҳуқуқий маданиятни шакллантиришда радио, телевидение ва интернетнинг ўрнини алоҳида таъкидлаган. Шунингдек, ногиронлиги бўлган шахслар учун ҳуқуқий маълумотлар ва маслаҳат хизматларининг етарли эмаслиги, уларнинг прокуратурага мурожаат даражасига салбий таъсир кўрсатаётгани илмий жиҳатдан асосланган. Диссертант назарида ҳуқуқий тарғибот прокуратуранинг профилактик фаолиятининг ажралмас қисми сифатида қонунчиликда мустақил функция сифатида мустаҳкамланиши лозим.

Шунингдек тадқиқотда ногиронлиги бўлган шахслардан келиб тушган мурожаатларни кўриб чиқиш тизими, электрон ва шахсий қабулларнинг аҳамияти, прокуратура биноларининг инклюзив муҳит талабларига жавоб бермаслиги каби масалалар ҳам таҳлил этилган. Диссертант томонидан келтирилган статистик маълумотлар асосида фуқароларнинг прокуратурага бўлган ишончи ошгани, аммо ҳуқуқий саводхонлик даражасининг пастлиги ҳамон тизимли муаммо эканлиги кўрсатилган. Ушбу илмий таҳлил натижасида прокуратура фаолиятининг ҳуқуқий, ташкилий ва ахборот-коммуникация механизмларини такомиллаштириш орқали ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини тўлиқ таъминлаш мумкинлиги илмий асосланган ҳолда ҳулоса қилинган.

Иккинчи бобнинг *“Хорижий мамлакатларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурорлик фаолиятининг хусусиятлари”* деб номланган якуний параграфида хорижий мамлакатлар тажрибасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг институционал ва ҳуқуқий хусусиятлари илмий таҳлил қилинган. Диссертант халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик ўртасидаги ўзаро боғлиқликни назарда тутган ҳолда, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида прокуратуранинг роли ва функцияларини қиёсий таҳлил асосида ёритган. Бу йўналишда у халқаро

тажрибанинг илғор моделларига мурожаат этган ҳолда, прокуратуранинг жиноят ҳукуқи доирасидан ташқаридаги фаолиятини инсон ҳуқуқларини таъминлашнинг муҳим институти сифатида баҳолаган. Тадқиқотчининг фикрича, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилишда прокурор назорати фақат ҳуқуқий текширув билан чекланмай, балки тенг имкониятлар яратиш ва камситишни олдини олиш каби ижтимоий мақсадларга ҳам қаратилган бўлиши лозим.

Диссертант мазкур илмий изланишда Е.Князева, Н.Авазов, А.Матмуротов, О.Мамадалиев, С.Абдрахманова ва А.Канатов каби олимлар билан илмий полемикага киришиб, прокуратура институтини турли давлатлардаги тузилиши ва функциялари асосида таснифлашнинг илмий асосларини таҳлил қилган. У Е.Князева томонидан илгари сурилган “прокурорлик фаолиятининг ягона намунавий тизими мавжуд эмас” деган фикрни қўллаб-қувватлаб, бу қарашни турли ҳуқуқий анъаналардаги амалиёт билан асослаб берган. Шу билан бирга, диссертант О.Мамадалиевнинг икки йўналишли тасниф, яъни қонунлар ижроси устидан назорат ва жиноий таъкиб функцияларини амалий жиҳатдан самарали ёндашув сифатида эътироф этган. Муаллиф бу орқали прокуратуранинг инсон ҳуқуқларини таъминлашдаги вазифалари ва ваколатларини янада аниқлаштиришга интилган.

Тадқиқотнинг асосий илмий натижаси сифатида хорижий мамлакатларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда прокуратура органларининг фаолияти турли институционал моделлар асосида ташкил этилгани, лекин уларнинг барчасини инсон ҳуқуқлари устуворлигини таъминлаш мақсади бирлаштириши ҳақидаги хулоса илгари сурилган. Венгрия, Испания, Молдова, Вьетнам, Гватемала, Бразилия, Япония, Хитой, Германия, Франция, Австрия, Исроил ва АҚШ тажрибалари орқали прокурор назоратининг қонунийликни таъминлаш, адолатли судловга кўмаклашиш ва ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижтимоий интеграциясини рағбатлантиришдаги ўрни таҳлил этилган. Бу жараёнда Европа Кенгашининг “Прокуратуранинг жиноят ҳукуқи доирасидан ташқаридаги роли тўғрисида”ги тавсиялари ва Вазирлар Қўмитаси ҳужжатлари халқаро меъёрий асос сифатида тилга олинган.

Бу борада ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг самарадорлигини ошириш бўйича Ўзбекистон учун амалий хулосаларга ҳам келган. Хусусан, у ривожланган мамлакатлардаги илғор моделлар, жумладан, Германиядаги федерал вакил институти, Франциядаги Ҳуқуқлар ҳимоячиси (*Défenseur des droits*), Австриядаги ногиронлар бўйича омбудсман ва АҚШдаги федерал прокурорлик амалиётини миллий тизимда қўллаш мумкинлигини таъкидлаган. Муаллиф фикрига кўра, Ўзбекистонда прокурор назоратини инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг мустақил ва самарали институти сифатида такомиллаштириш, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг профилактик ва мониторинг функцияларини кучайтириш долзарб илмий-амалий вазифа ҳисобланади.

Бу борада ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг самарадорлигини ошириш бўйича Ўзбекистон учун амалий хулосаларга ҳам келган. Хусусан, у ривожланган мамлакатлардаги илғор моделлар, жумладан, Германиядаги федерал вакил институти, Франциядаги Ҳуқуқлар ҳимоячиси, Австриядаги ногиронлар бўйича омбудсман ва АҚШдаги федерал прокурорлик амалиётини миллий тизимда қўллаш мумкинлигини таъкидлаган. Муаллиф фикрига кўра, Ўзбекистонда прокурор назоратини инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг мустақил ва самарали институти сифатида такомиллаштириш, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг профилактик ва мониторинг функцияларини кучайтириш долзарб илмий-амалий вазифа ҳисобланади.

Диссертациянинг учинчи боби **“Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурорлик фаолиятини такомиллаштириш истиқболлари”** деб номланиб, унда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича прокурорлик фаолиятини ташкил этиш ва ўтказиш масалалари, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назорати билан боғлиқ муаммолар, назорат ҳужжатларини такомиллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган масалалар тадқиқ этилган.

Мазкур бобнинг *“Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига доир халқаро стандартлар”* деб номланган биринчи параграфида диссертант халқаро ҳуқуқ тизимида инсон қадри ва тенглик принципларига асосланган ҳолда ногиронлик масаласининг жаҳон ҳамжамияти кун тартибига кириши, БМТ доирасидаги дастлабки ташаббуслардан тортиб, 2006 йилда қабул қилинган “Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенциягача бўлган босқичларни илмий таҳлил этган. Тадқиқот ишида 1946 йилдаги Ижтимоий комиссия фаолиятдан бошланган ижтимоий реабилитация ғояларининг босқичма-босқич инсон ҳуқуқлари ҳимоясига доир универсал нормаларга айланиши таҳлил қилинган. Шу билан бирга, Барқарор ривожланиш мақсадлари доирасида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлаш масаласи халқаро сиёсатнинг устувор йўналиши сифатида талқин этилган.

Диссертант ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини халқаро даражада ҳуқуқий муҳофаза қилишдаги асосий босқичлар, яъни 1971 ва 1975 йиллардаги декларациялар, 1982 йилдаги Бутунжаҳон ҳаракат дастури ва 1993 йилдаги Стандарт қоидалар орқали инсон ҳуқуқлари ва ногиронлик ўртасидаги боғлиқликни изчил асосда ёритган. Бу жараёнда халқаро ҳамжамиятнинг тиббий моделдан ижтимоий ва ҳуқуқий моделга ўтишини таъкидлаб, ногиронликни жисмоний нуқсон эмас, балки муҳит ва муносабат тўсиқларининг натижаси сифатида талқин қилиш илмий асосланган. Мазкур ёндашувнинг энг муҳим жиҳати сифатида ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамиятда тенг иштирок этиш, фаол фуқаролик позициясига эга бўлиш ва ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида тўлиқ имкониятларга эга бўлиш ҳуқуқлари эътироф этилган.

Муаллифнинг қайд этишича, “Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенция халқаро ҳуқуқда инклюзивлик ва инсон қадрини ҳурмат қилиш принципнинг институционал мустаҳкамланишидир. Диссертант ушбу Конвенциянинг инсонга хос кадр-қиммат, камситмаслик, тенг имкониятлар, фаол иштирок, тўсиқсиз муҳит ҳамда эркак ва аёллар тенглиги каби саккизта асосий принципларни таҳлил қилиб, уларнинг миллий ҳуқуқ тизимларига татбиқ этилиш йўналишларини белгилаб берган. Шунингдек, “қўллаб-қувватланган қарор қабул қилиш” (supported decision-making) модели инсон мустақиллигини сақлаб қолиш ва ҳомийлик тизимини ислоҳ қилишнинг замонавий ҳуқуқий механизми сифатида баҳоланган. Бу модель орқали ногиронлиги бўлган шахсларнинг муомала лаёқатини чеклаш амалиётидан фарқли равишда, уларнинг ҳуқуқий субъектлиги ва қарор қабул қилишдаги мустақиллиги таъминланиши назарда тутилган.

Муаллиф халқаро даражадаги мутахассислар Ж.Куинн, Т.Минкович ва П.Аппелбаум каби мутахассислар билан илмий баҳс-мунозарага киришиб, хусусан, Куинннинг ҳомийлик тизимини инсон ҳуқуқларига зид деб баҳолаган фикри қўллаб-қувватланиб, Аппелбаумнинг тиббий экспертизага асосланган ёндашувига танқидий муносабат билдирилган. Тина Минковичнинг муомала лаёқатини чеклашни “инсон мустақиллигига нисбатан зўравонлик” деб баҳолаган нуқтаи назарини диссертант қисман баҳс остига олган ҳолда, ушбу муаммонинг ечими сифатида индивидуал ёндашув ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштиришни илгари сурган. Шу тариқа, параграф халқаро ҳуқуқий стандартлар, илмий баҳслар ва амалдаги тажрибаларни уйғунлаштирган ҳолда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашнинг концептуал ва амалий асосларини изчил равишда очиб берган.

Тадқиқот ишининг *“Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари”* деб номланган сўнгги параграфида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш соҳасидаги асосий муаммолар ҳамда уларни бартараф этишда прокурор назоратининг аҳамияти илмий жиҳатдан таҳлил этилган. Диссертант мамлакатдаги ногиронлик даражаси, аҳолининг ёш ва ҳудудий кесимидаги тақсимооти, шунингдек ижтимоий ҳимоя масалаларига оид илмий-статистик маълумотлар асосида таҳлилни амалга ошириб, ногиронлиги бўлган шахслар сонининг кўпайиши билан прокуратура органларининг масъулияти ҳам ортиб бораётганлигини асослаб берган. Бу жараёнда прокуратура органлари фаолиятининг қонун устуворлигини таъминлаш ва “Халқ прокуратураси” тамойили асосида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш вазифасига айланиши таъкидланган. Муаллиф илмий таҳлил жараёнида ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнат, таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ва бошқа соҳалардаги ҳуқуқларини таъминлаш бўйича прокуратура назоратининг ҳуқуқий ва амалий асосларини очиб берган.

Диссертант Ф.Раҳимов каби ҳуқуқшунос олимларнинг фикрларига қўшилиб, айниқса прокуратура органлари фаолиятининг икки йўналиши, жумладан, назорат билан боғлиқ ва назоратсиз функцияларига оид илмий

мулоҳазаларни таҳлил қилган. Ушбу илмий баҳс доирасида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашдаги прокурор назоратининг алоҳида йўналиш сифатида шакллангани ва унинг ҳуқуқий табиати илмий асосда ёритилган. Шу орқали диссертант прокурор назоратининг бу соҳадаги самарадорлигини ошириш учун унинг институционал механизмларини такомиллаштириш зарурлигини илгари суради. Бу фикрлар, ўз навбатида, жаҳон тажрибасидаги ижтимоий адолат ва тенглик тамойиллари билан уйғун ҳолда кўриб чиқилган.

Тадқиқот ишида Бош прокуратуранинг 2023-2025 йилдаги амалиёт натижалари илмий таҳлил қилинган. Хусусан, “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонун ижроси бўйича прокурор назорати жараёнида аниқланган қонунбузилишлар, жиноят ишлари, фуқароларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш ҳолатлари мисолида соҳадаги тизимли муаммолар кўрсатиб берилган. Диссертантнинг илмий хулосаларига кўра, ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан тиббий, ижтимоий ва ҳуқуқий хизматларнинг мувофиқлашмаганлиги, идоралараро маълумот алмашинуви тизимининг йўқлиги, болаларга ногиронликни кеч белгилаш ва “Д” назорат тизимининг самарасизлиги соҳадаги асосий муаммолар сифатида баҳоланган. Бу ҳолатлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг конституциявий ҳуқуқларини таъминлашдаги бўшлиқларни фош этиб, прокуратура органларининг назорат фаолиятини чуқур ислоҳ қилиш зарурлигини кўрсатади.

Шунингдек, тадқиқот жараёнида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш соҳасида прокуратура органлари томонидан аниқланаётган қонунбузарликлар таснифланган. Аниқланишича, мазкур назорат йўналишида тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари фаолиятида ҳужжатларни сохталаштириш, бюджет маблағларини ўзлаштириш ва растрата қилиш, коррупция ва манфаатлар тўқнашувига йўл қўйиш, мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш каби жиддий қонун бузилиши ҳолатлари кўплаб аниқланмоқда. Ўз навбатида, бу – масъул ваколатли органлар фаолияти устидан тизимли назорат тадбирларини ташкил этиш ва ўтказишни тақозо қилади. Шу боис, тадқиқотчи ушбу назорат йўналишида ўтказиладиган текширишнинг намунавий режасини ишлаб чиққан. Унда текширув объектлари, текширувга жалб қилинадиган мутахассислар ҳамда текширув жараёнида эътибор қаратилиши зарур бўлган масалалар ўз аксини топган.

Диссертантнинг фикрича, бу соҳадаги самарали назорат нафақат ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, балки уларнинг олдини олиш, тизимли профилактик механизмларни йўлга қўйиш орқали амалга оширилиши лозим. Илмий ишда келтирилган статистик маълумотлар, таҳлиллар ва амалиёт натижалари ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ҳимояси соҳасидаги давлат сиёсатини такомиллаштириш учун аниқ илмий асос яратган. Шу билан бирга, диссертант томонидан прокуратура органларининг ижтимоий масъулияти, инсонпарварлик тамойили ва фуқароларнинг ҳуқуқий кафолатларини таъминлашдаги роли чуқур назарий ва амалий асосда ёритилган.

ХУЛОСА

“Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш” мавзусидаги диссертация якуни бўйича назарий ва илмий-амалий аҳамиятга эга қуйидаги хулосаларга келинди:

I. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштириш масалаларига оид илмий-назарий билимларни бойитишга қаратилган хулоса ва тавсиялар:

1. Илмий ишда “ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратининг предмети”, “ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратининг объекти” тушунчалари концептуал ва методологик жиҳатдан таҳлил этилиб, қуйидаги муаллифлик таърифлари шакллантирилди:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратининг предмети – ногоиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини тартибга солувчи қонунларнинг ижроси прокуратура органлари томонидан назорат қилинадиган органлар, уларнинг мансабдор шахслари томонидан уларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши, ногоиронлиги бўлган шахсларга доир қабул қилинадиган ҳуқуқий ҳужжатларнинг қонунларга мувофиқлиги;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратининг объекти – қонунчилик билан қатъий белгиланган ҳуқуқни қўлловчи ва қонун ижодкорлиги билан шуғулланувчи давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари;

2. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратини тавсифловчи уч асосий элемент қуйидагилардан иборат:

- ногоиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилиши ҳолатларини ўз вақтида тўлиқ аниқлаш;

- ногоиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилишига олиб келган сабаб ва шарт-шароитларни аниқлаш;

- аниқланган қонунбузарликларнинг бартараф қилинишини ҳақиқатда таъминлайдиган комплекс ҳуқуқий таъсир чораларини зудлик билан қабул қилиш, ногоиронлиги бўлган шахсларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш ва айбдор шахсларни қонунда белгиланган тартибда жавобгарликка тортиш.

3. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш устидан прокурор назоратининг устувор йўналишлари бўлиб: ногоиронлиги бўлган шахсларнинг ижтимоий ҳимояси, уларни ижтимоий қўллаб-қувватлашга оид қонунчилик ижроси устидан назорат; ногоиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиғини сақлашга оид қонунчилик ижроси устидан назорат; ногоиронлиги бўлган шахсларнинг таълим олишга бўлган ҳуқуқини таъминлашга оид қонунчилик ижроси устидан назорат; ногоиронлиги бўлган шахслар меҳнатини муҳофаза қилиш, жумладан уларга муносиб иш ўрни ва меҳнат шароитларини яратишга оид қонунчилик ижроси устидан назорат;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга оид қонунчилик ижроси устидан назорат; ногиронлиги бўлган шахсларнинг давлат хизматлари ва ижтимоий инфратузилма объектларидан фойдаланишида тенг имконият яратишга оид қонунчилик ижроси устидан назорат; ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи нодавлат нотижорат ташкилотлар фаолияти устидан прокурор назорати кабилар ҳисобланиши ҳақида ҳулосага келинди.

4. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари таъминланиши устидан қатъий, самарали ва таъсирчан прокурор назоратини ўрнатиш, прокурор назорати тадбирларини мунтазам ташкил этиш прокуратура органларидан юксак даражадаги масъулият ва жавобгарликни талаб қилади. Бироқ, ушбу назорат йўналишида прокурор назорати аҳоли қониқарли даражада эмас. Хусусан, соҳага оид қонунийлик аҳолининг чуқур таҳлил қилинмаслиги, прокурор текширувларининг “формал” ўтказилиши, қонунбузилиш ҳолатлари бўйича зудлик билан прокурор таъсир чораларининг қўлланилмаслиги, соҳага масъул ваколатли давлат бошқаруви органлари билан интеграциялашган ягона ахборот базасининг мавжуд эмаслиги, прокуратура ходимларида соҳага доир махсус билимларнинг етишмаслиги, ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан содир этиладиган дискриминация ҳолатларини ўз вақтида аниқлаш имконини берувчи услубиётнинг йўқлиги, соҳавий назорат учун алоҳида штат бирликларининг ажратилмаганлиги каби омил ва сабаблар ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари таъминланиши устидан прокурор назоратининг самарадорлиги ва таъсирчанлигига салбий таъсир кўрсатаётганлиги илмий асосланди.

5. Тадқиқот жараёнида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш соҳасида прокуратура органлари томонидан аниқланаётган қонунбузарликлар таснифланди. Хусусан, ушбу назорат йўналишида тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари фаолиятида ҳужжатларни сохталаштириш, бюджет маблағларини ўзлаштириш ва растрата қилиш, коррупция ва манфаатлар тўқнашувига йўл қўйиш, мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш каби жиддий қонун бузилиши ҳолатлари кўплаб аниқланмоқда. Бу эса соҳага масъул ваколатли органлар фаолияти устидан мунтазам равишда прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказишни тақозо қилади. Шунга кўра, тадқиқот мобайнида мазкур назорат йўналишида ўтказиладиган текширишнинг намунавий режаси ишлаб чиқилди. Мазкур текшириш режасида текширув объектлари, текширувга жалб қилинадиган мутахассислар ҳамда текширув жараёнида ўрганилиши лозим бўлган масалалар ўз аксини топган.

6. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашга оид қонунлар ижроси устидан прокурор назоратини алоҳида идоравий ҳужжат доирасида тартибга солиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига риоя қилиш устидан прокурор назоратининг самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги махсус соҳавий буйруғини ишлаб чиқиш ва унда мазкур назорат йўналишида прокуратура органларининг асосий вазифалари, соҳада фаолиятни

баҳолашнинг асосий мезонлари, прокурор назорати тадбирларида эътибор қаратилиши лозим бўлган масалалар кўрсатилиши лозимлигига оид таклифлар асослаб берилган.

7. Ногиронлиги бўлган болалар учун ижтимоий пенсия ва уларни парваришlash билан шуғулланувчи шахсларга ажратиладиган тўловларни ногиронлик даражасига қараб дифференциация қилиш уларнинг ҳақиқий эҳтиёжларини ҳисобга олишга хизмат қилади. Ногиронлик даражасини боланинг ҳаёт фаолияти чекловлари ва функцияларнинг бузилиши асосида баҳолаш орқали моддий ёрдамни мақсадли ва адолатли тақсимлаш мумкин бўлади.

II. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга доир хулоса ва тавсиялар:

8. Ногиронлиги бўлган шахсларга прокуратура органларига электрон мурожаат юбориш имкониятини яратиш уларнинг ҳуқуқий фаоллигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этишини инобатга олиб, шахсий қабул жараёнида мазкур шахсларга устуворлик бериш амалиётини қонунчиликда тўлиқ акс эттириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонунининг 15-моддаси ҳамда “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуннинг 28-моддасини: *“Ногиронлиги бўлган шахслар шахсий қабулда биринчи навбатда устунликка эга.”* мазмунидаги норма билан тўлдириш таклиф этилди.

9. “Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенция ва Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонунига руҳий нуқсонлари бўлган шахсларни психиатрия муассасаларига жойлаштириш фақатгина суд қарори асосида амалга оширилишни белгиловчи норма билан тўлдириш таклиф этилди.

10. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунининг 20-моддасига жисмоний имконияти чекланган ногиронлиги бўлган шахсларнинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлашга доир, хусусан ҳар қандай ёшда мактабга мослашиши учун махсус психологик коррекцион дастурлардан фойдаланиш имкониятини яратиш бўйича алоҳида норма киритиш таклифи асослантирилди.

11. Қонуности ва идоравий ҳужжатларнинг тобора кўпайиб бораётганлиги тиббий ижтимоий экспертизага эҳтиёжманд фуқароларнинг ҳуқуқларига риоя қилишни тўлақонли таъминламасдан, махсус ваколатли давлат органлари ва муассасаларининг фаолиятини мураккаблаштираётганлигини инобатга олиб, Ўзбекистон Республикасининг “Тиббий ижтимоий экспертиза тўғрисида”ги Қонун лойиҳасини қабул қилишга бўлган зарурат илмий-амалий жиҳатдан асослаб берилди.

12. Соғлиғи ва ҳаёт фаолиятининг (функцияларининг) чекланиши Халқаро классификацияси асосида ижтимоий моделни амалиётга босқичма-босқич жорий этиш, ногиронликни белгилаш соҳасидаги умумэтироф этилган халқаро норма ва стандартларни миллий қонунчиликка

имплементация қилиш, фуқароларни тиббий-ижтимоий экспертизадан ўтказиш жараёнини рақамлаштириш ҳамда унда инсон омили иштирокини камайтириш зарур деган хулосага келинди.

Шу муносабат билан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кексалар ва ногиронлиги бўлган шахсларга кўрсатилаётган тиббий-ижтимоий хизматларни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони лойиҳаси ишлаб чиқилган. Мазкур Фармон лойиҳаси билан “Ўзбекистон Республикасида ногиронликни белгилашнинг ижтимоий моделига босқичма-босқич ўтиш концепцияси” ва уни амалга оширишнинг мақсадли кўрсаткичлари (индикаторлари) ҳамда Тиббий-ижтимоий муассасаларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш бўйича чора-тадбирлар режасини тасдиқлаш назарда тутилган.

III. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратини такомиллаштиришга қаратилган хулоса ва тавсиялар:

13. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги фаолият самарадорлигини янада ошириш, ушбу соҳада давлат бошқарувини такомиллаштириш, қатъий прокурор назоратини ўрнатиш мақсадида юқоридаги агентликни “Ижтимоий ҳимоя вазирлиги” сифатида ташкил этиш лозим деган хулоса илгари сурилди.

14. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг кенг қамровлилиги, иш ҳажмининг юқорилиги, шунга қарамай, ушбу назорат йўналишида бевосита фаолият кўрсатувчи прокуратура ходимлари штат бирликларининг мавжуд эмаслигини инобатга олган ҳолда, шунингдек прокурор назоратининг самарадорлиги ва таъсирчанлигини ошириш мақсадида Бош прокуратуранинг “10.1 – Ижтимоий соҳада қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармаси” таркибида алоҳида “10.1/3 – Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида қонунчилик ижроси устидан назорат” бўлимини ташкил этиш зарур, деган хулосага келинди.

Шу билан бирга, келгусида соҳавий тезкор ходимларни ногиронлиги бўлган шахсларнинг жисмоний ва руҳий ҳолатининг ўзига хос хусусиятларидан (қар-соқов, кўзи ожиз, руҳий нуқсонга эга бўлган ва ҳ.к.) келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясида махсус дастур асосида мунтазам билим ва малакасини ошириб бориш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

15. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш фақатгина ижтимоий сиёсат ёки соғлиқни сақлаш масаласи эмас, балки инсон қадрини ҳимоя қилиш ва давлатнинг конституциявий мажбуриятларини бажариш масаласидир. Прокуратура органлари мазкур жараёнда назорат, таҳлил ва ҳуқуқий таъсир воситаларини комплекс қўллаши, ҳуқуқий-амалий сиёсатни инсонпарварлик ва инклюзивлик тамойиллари асосида амалга оширишлари зарур. Бу борада прокурор назоратининг самарадорлигини ошириш мақсадида “Прокуратура – Ижтимоий ҳимоя – Соғлиқни сақлаш” ҳамкорлик платформасини яратиш зарур.

Мазкур тизим ваколатли органлар ўртасида ўзаро ахборот алмашиш, ногиронлиги бўлган шахсларнинг муаммоларини ўз вақтида ҳал қилиш, соҳада содир этилаётган қонунбузарликларга нисбатан прокурор таъсир чораларини тезкорлик билан қўллаш, ногиронлиги бўлган шахсларга оид қабул қилинадиган қарорлар ва уларнинг шикоятларини оператив муҳокама қилиш имконини беради. Бу каби “уч томонлама ҳамкорлик модели” прокурор назоратини кучайтирибгина қолмай, балки ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш таъсирини ҳам оширади.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 AT THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

HIKMATOV SHUKHRAT SHABANOVICH

**IMPROVEMENT OF PROSECUTORIAL SUPERVISION IN ENSURING
THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES**

12.00.07 - Judicial authority. Prosecutorial supervision. Organization of law enforcement activity. Advocacy

DISSERTATION ABSTRACT
of the Doctor of Philosophy (PhD) on legal science

Tashkent – 2025

The theme of Doctor of Philosophy (PhD) dissertation was registered at the Supreme Attestation Commission under the ministry of higher education, science and innovation of the Republic of Uzbekistan with number B2024.4.PhD/Yu1654.

The dissertation is prepared at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)) on the website of the Scientific Council (www.proacademy.uz) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor:

Isokov Lukhmonjon Kholboyevich

Doctor of Sciences in Law, Professor

Official opponents:

Djuraev Ixtiyor Baxtiyorovich

Doctor of Sciences in Law, Professor

Komilov Avazbek Bokijonovich

Doctor of Sciences in Law, Associate Professor

Leading organization:

**National Human Rights Center of
the Republic of Uzbekistan**

The defense of the dissertation will be held at 15⁰⁰ on 25 December 2025 at meeting of the Scientific Council DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan (Address: 100190, Rikhsili street, 9. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 202-04-96, e-mail: info@proacademy.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Centre of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan (registered No. 78), (100047, Shahrissabz street, 42. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 202-04-96.

The abstract of the dissertation is distributed on 12 December in 2025.
(Registry Protocol No. 42 on 12 December 2025).

M.A. Aminjonova

Chairman of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Sciences in Law, Professor

Sh.I. Shayzakov

Scientific secretary of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor

V. Karimov

Chairman of the scientific seminar at the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Sciences in Law, Professor

INTRODUCTION (annotation of the PhD thesis)

The relevance and necessity of the dissertation topic. Approximately 15 percent of the world's population lives with some form or degree of disability, and four-fifths of them reside in developing countries¹. Although a significant portion of persons with disabilities belong to the economically active segment of the population, their employment rate remains notably low. The number of persons with disabilities is increasing year by year², with nearly one million individuals accounted for by Uzbekistan³. As the global social outlook evolves and the human factor assumes a dominant role, attitudes toward persons with disabilities are undergoing a profound transformation. In recent years, international legal instruments have shifted their focus from isolating persons with disabilities to ensuring their full integration into society. This paradigm shift necessitates the development of new principles for addressing the challenges faced by persons with disabilities, including their adaptation to social life, promotion of employment opportunities, improvement of education quality, and, most importantly, the establishment of modern mechanisms for the protection of their rights.

A number of international legal instruments, in particular, the Universal Declaration of Human Rights (1948) and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006) adopted by the United Nations have established that persons with disabilities are entitled to special care and protection. All these instruments demonstrate that, at the international level, it is necessary not only to safeguard the rights and legitimate interests of persons with disabilities, but also to strengthen and refine effective monitoring mechanisms ensuring the proper implementation of legislation in this area. Consequently, it has become increasingly important to enhance strict state and public supervision over the observance of the rights of persons with disabilities and to conduct scholarly and practical research aimed at improving the organizational and legal foundations of the activities of prosecutorial bodies in this field.

In the Republic of Uzbekistan, a national legal system for the protection of the rights and lawful interests of persons with disabilities has been established. Within this framework, supervisory measures conducted by the prosecution authorities to ensure the uniform and proper enforcement of legislation in this sphere serve as a key guarantee for safeguarding their rights and legitimate interests. In particular, during the period from 2023 to 2025, a total of 54 criminal cases were initiated nationwide in connection with the establishment, revocation, and modification of disability status. The majority of these cases were related to instances of falsification,

¹ World Bank. Disability Inclusion. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/disability#1> World Health Organization (WHO). World Report on Disability. Geneva: WHO, 2011. ISBN 978-92-4-068521-5 (PDF), p. 29. Available at: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf (Accessed: 15 May 2025).

² As of October 1, 2025, a total of 1,058,601 persons with disabilities were registered across the Republic. This represents an increase of approximately 40,000 individuals compared to the beginning of 2024. The overall rate of persons with disabilities amounts to 269.2 per 10,000 population, up from 260.2 per 10,000 in 2024.

³ Mirziyoyev, Sh. M. Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the People of Uzbekistan on the Occasion of the International Day of Persons with Disabilities, 3 December 2021. Available at: <https://president.uz/uz/lists/view/4802> (Accessed: 15 May 2025).

misappropriation, and embezzlement within the activities of medical and social expert commissions. In 2024, 87 inspections were carried out in the field, as a result of which 832 violations of the law were identified. Based on the outcomes of these inspections, protests were lodged against 37 unlawful acts, 85 submissions were introduced to eliminate identified violations, 136 officials were subjected to disciplinary liability, 39 officials were held administratively liable, voluntary compensation of damages amounting to 2.7 billion Uzbek soums was ensured, and 16 officials were formally warned against future violations of the law. Furthermore, 25 criminal cases were initiated in connection with gross violations of the law, and the violated rights of 1,734 individuals were restored. Moreover, an analysis of inspections conducted by the prosecution authorities in this area during 2022–2024 demonstrates that, despite a 40 per cent reduction in the number of inspections from 145 in 2022 to 87 in 2024 the number of identified violations decreased by only 20 per cent (from 1,041 to 832). This indicates the insufficient effectiveness of preventive measures and the persistence of violations of a systemic nature. In addition, although the number of protests decreased from 45 to 37 (–18 per cent), the number of acts annulled as a result of such protests declined from 40 to 29 (–27.5 per cent), which reflects a reduction in the practical effectiveness of prosecutorial protests. These indicators underscore the necessity of improving the activities of the prosecution authorities in this field, and, in particular, conducting in-depth theoretical and practical research aimed at enhancing the effectiveness of prosecutorial supervision. Furthermore, as emphasized by the President of the Republic of Uzbekistan, Sh. M. Mirziyoyev, the rights of persons with disabilities to access existing opportunities within society—including freedom of movement, healthcare, education, employment, rehabilitation, and participation in political and social life are being ensured¹. This position further confirms the relevance and necessity of comprehensive scientific research in this area.

The present research contributes, to a certain extent, to the implementation of the objectives set forth in the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office” (2001), the Law “On the Rights of Persons with Disabilities” (2020), the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On the Development Strategy of the New Uzbekistan for 2022–2026” (2022), as well as the Presidential resolutions “On Additional Measures to Improve the System of Support for Persons with Disabilities” (2023), “On Additional Measures to Improve the System for Determining Disability” (2024), and “On Additional Measures to Further Improve the System of Social Services and Assistance for Children with Disabilities” (2025), along with other relevant regulatory legal acts governing this field.

Compliance of the Research with the Main Priority Areas of the Development of Science and Technology in the Republic. This dissertation research has been conducted in accordance with Priority Area I of the main directions for the development of science and technology in the Republic of

¹ Mirziyoyev, Sh. M. Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the People of Uzbekistan on the Occasion of the International Day of Persons with Disabilities, 3 December 2021. Available at: <https://president.uz/uz/lists/view/4802> (Accessed: 15 May 2025).

Uzbekistan, entitled: “Formation and implementation of a system of innovative ideas in the social, legal, economic, cultural, and spiritual-educational development of an information-oriented society and a democratic state.”

Degree of Research on the Problem. Issues related to the improvement of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities have been explored in various dimensions, which may be summarized as follows:

First, the conceptual ideas concerning the rights of persons with disabilities are reflected in the works of the President of our country, Sh. Mirziyoyev¹;

Second, the general theoretical and legal aspects related to ensuring the rights of persons with disabilities have been studied by scholars such as M.Aminjonova, R.Zhavoronkov, Sh.Ismoilov, L.Isoqov, M.Mamasiddiqov, B.Munavvarov, A.Saidov, M. Tillabayev, M. Usmonova, A. Yusupov, and E.Yakovleva;

Third, certain specific aspects of the rights of persons with disabilities and prosecutorial supervision have been examined in the scholarly works of V.Bessarabov, D.Ibragimov, N.Igonina, A.Komilov, T.Lykhina, O.Madaliev, A.Odinaev, A.Palamarchuk, B.Polatov, F.Rakhimov, N.Subanova, E.Sinelschikova, and others². Some of these scholars have explored theoretical and practical issues concerning the rights of persons with disabilities and/or prosecutorial supervision based on the characteristics of certain countries, while others have addressed these issues incidentally in the course of elaborating various aspects of their research.

However, in the Republic of Uzbekistan, the issue of organizing prosecutorial supervision over the implementation of legislation on the rights of persons with disabilities and improving its legal foundations has not yet been the subject of a separate monographic study.

Relevance of the Dissertation Topic to the Research Plans of the Higher Education Institution. The topic of this dissertation is directly aligned with the scientific research plan of the Academy of Law Enforcement of the Republic of Uzbekistan and has been carried out within the framework of the institutional research project entitled “Improving Prosecutorial supervision in Ensuring the Rights of Persons with Disabilities.”

The main objective of the research is to develop scientifically grounded proposals and recommendations for improving prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities.

The main tasks of the dissertation are as follows:

to conduct scholarly research on the concepts of persons with disabilities and the protection of their rights;

to examine the formation and development of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities;

to provide a comprehensive characterization of prosecutorial supervision in safeguarding the rights of persons with disabilities;

¹ The list of the aforementioned works is provided in the References section of this dissertation.

² These and other relevant sources are duly cited in the List of References used in the research.

to elucidate the substance and essence of international standards relating to the rights of persons with disabilities;

to study the principal mechanisms through which prosecutorial bodies protect the rights of persons with disabilities;

to carry out a comparative legal analysis of the specific features of prosecutorial activity in ensuring the rights of persons with disabilities in foreign countries;

to provide a legal assessment of the issues pertaining to the organization and implementation of prosecutorial supervision in the protection of the rights of persons with disabilities;

to develop proposals and recommendations aimed at improving prosecutorial activities in ensuring the rights of persons with disabilities based on the study of existing practices.

The object of the study is the system of social and legal relations connected with the improvement of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities.

The subject of the research consists of normative legal acts, law enforcement practices, foreign legislation, as well as existing concepts and theoretical approaches in legal scholarship governing relations related to the improvement of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities.

The research employs comparative-legal, logical, systemic-structural, and sociological methods, along with the comprehensive analysis of scientific sources, inductive and deductive reasoning, empirical research, statistical data analysis, and the study of law enforcement practice.

The scientific novelty of the research consists of the following:

the introduction of the “Unified Electronic Register of Inspections (Tekshiruvlarning yagona elektron reyestri)” information system has been substantiated as a mechanism to ensure transparency at all stages of supervision activities in the field of protecting the rights of persons with disabilities, to enable systematic monitoring, and to conduct inspections in a centralized and traceable manner, thereby ensuring strict compliance with the law.

it has been demonstrated that the State must guarantee persons with disabilities free psychological assistance, and that the disclosure of a psychologist’s professional secret without the consent of the individual requesting psychological support or their legal representative may be permitted only upon a written request from the bodies conducting pre-investigation inquiries, the inquiry and investigative authorities, the prosecutor’s office, or the court, when such disclosure is necessitated by pre-trial proceedings or judicial review.

it has been substantiated that children with disabilities, including those with mental or physical developmental impairments, must be regarded as one of the categories of children at risk of being subjected to violence.

it has been demonstrated that exercising control over the implementation of legislation concerning the provision of medical and social assistance to persons with disabilities should be designated as one of the main functions of the Department for Supervision over the Implementation of Legislation in the Sphere of Poverty

Reduction and Social Protection of the Population under the Office of the Prosecutor General;

it has been substantiated that, in overseeing the implementation of legal acts ensuring the rights and freedoms of persons with disabilities, it is necessary to strengthen the supervisory capacities of the prosecution authorities by not limiting the supervisory function to formal reporting, but rather by carrying it out on the basis of comprehensive and evidence-based information.

The practical results of the research include:

the author has developed original definitions of key legal concepts related to the protection of the rights of persons with disabilities;

the causes and factors contributing to the emergence of problems in prosecutorial supervision over the protection of the rights of persons with disabilities have been analyzed, and the relevant international experience has been studied; based on this, proposals have been formulated for improving the existing legislation in this field;

the distinctive features, directions, and development factors of the protection of the rights of persons with disabilities specific to the Republic of Uzbekistan have been comprehensively examined;

it has been substantiated that prosecutorial supervision over the observance of the rights of persons with disabilities is characterized by three fundamental elements;

it has been substantiated that the introduction of a new prosecutorial supervision measure “monitoring” into the system of prosecutorial supervision activities is necessary;

the necessity of enhancing the effectiveness of supervisory activities concerning compliance with the rights of persons with disabilities has been justified, and a draft order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan has been developed accordingly.

Reliability of the Research Results. The reliability of the research results is ensured by their solid foundation in international legal norms, national legislation, the experience of developed countries, and law enforcement practice. The findings are also based on the results of sociological research employing questionnaires, interviews, and expert evaluations. Statistical data were analyzed, generalized, and formally documented in accordance with established procedures. The conclusions, proposals, and recommendations have undergone approbation, and their outcomes have been published in leading national and international scientific journals. The obtained results have been verified by competent authorities and introduced into practical application.

Scientific and Practical Significance of the Research Results. The scientific conclusions, proposals, and recommendations developed as a result of this research can be used in conducting further scholarly studies on foreign and national mechanisms for the protection of the rights of persons with disabilities; in legislative drafting processes; in interpreting relevant provisions of human rights legislation; in improving national legislation; and in enriching the scientific and theoretical foundations of such academic disciplines as “Prosecutorial Supervision” and “Human Rights.” Moreover, the results may contribute to the development of a

distinct academic discipline in Uzbekistan entitled “Rights of Persons with Disabilities.”

The practical significance of the research lies in the applicability of its scientific conclusions, proposals, and recommendations to the improvement of legislation and the preparation of legal commentaries; the development of educational and methodological materials for students of law faculties; and the delivery of lectures and seminars on courses such as “Prosecutorial Supervision,” “Human Rights,” and “Rights of Persons with Disabilities” in higher educational institutions and law colleges. The results may also serve as a foundation for future academic research in these areas.

Implementation of the Research Results. The scientific results obtained in the field of ensuring the labor rights of persons with disabilities have been practically applied in the following areas:

Proposals aimed at enhancing the supervisory functions of prosecutorial bodies through the digitalization of supervision activities and ensuring continuous monitoring of compliance with legislation in all types of inspections by introducing the “Unified Electronic Register of Inspections” information system were reflected in paragraph 7 of Chapter 2 and subparagraph 4.3 of Chapter 4 of the Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PF-204 of November 3, 2025, “On the Adoption of the Strategy ‘Digital Prosecution – 2030’,” (as referenced in the Certificate of the Office of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan No. 27/2-231-25 dated November 24, 2025). This initiative simplifies prosecutorial supervision in the field of ensuring the rights of persons with disabilities by guaranteeing transparency, systematic monitoring, centralized data management, and secure and immutable storage of information, while also reducing the risk of corruption.

The proposal to guarantee State-funded psychological assistance for persons with disabilities, as well as to permit the disclosure of a psychologist’s professional secret, without the consent of the individual requesting psychological support or their legal representative, solely on the basis of a written request by the bodies conducting pre-investigation inquiries, the inquiry and investigative authorities, the prosecutor’s office, or the court in connection with pre-trial proceedings or judicial review, has been reflected in Articles 9 and 17 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Provision of Psychological Assistance to the Population,” approved by Law No. OPK-989 of 5 November 2024 (Minutes No. 04/9-10/15 of the Committee on International Affairs, Defence and Security Issues of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, dated 10 November 2025). This proposal serves to ensure the provision of psychological assistance to persons with disabilities as a State guarantee and stipulates that psychological confidentiality may be disclosed only within the limits of lawful procedural requirements, thereby strengthening the protection of individual rights.

The proposal to classify children with disabilities, including those with mental or physical developmental impairments, as a category of children at heightened risk of being subjected to violence has been reflected in Articles 12, 27 and 38 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Protection of Children from All Forms

of Violence,” approved by Law No. OPK-996 of 14 November 2024 (Minutes No. 04/6-08 of the Committee on Labour, Public Health and Social Affairs of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, dated 10 November 2025). This proposal provides a clear legal basis for recognising children with disabilities as a high-risk group, thereby ensuring statutory guarantees for specialised prevention, early identification and protection measures applicable to them.

The proposal to designate supervision over the implementation of legislation on the provision of medical and social assistance to persons with disabilities as one of the principal functions of the Department for Supervision over the Implementation of Legislation in the Sphere of Poverty Reduction and Social Protection of the Population under the Office of the Prosecutor General was incorporated into paragraph 9 of section 7 of the Regulation approved by Order No. 298 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated October 10, 2024 (as confirmed by Certificate No. 07/22/25 of the Office of the Prosecutor General dated August 19, 2025). This measure strengthens prosecutorial supervision of the enforcement of legislation aimed at ensuring the right of persons with disabilities to receive medical and social assistance.

The proposal to enhance the prosecutorial capacity in monitoring the implementation of legal acts guaranteeing the rights and freedoms of persons with disabilities by not limiting the supervisory function to formal reports but by basing it on comprehensive and systematic information — was incorporated into the second paragraph of part eight of Article 5 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office” (as confirmed by the Certificate of the Committee on Combating Corruption and Judicial-Legal Issues of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 04/5-08/23 dated September 22, 2025). This proposal ensures the provision of extensive and systematic information to the prosecution authorities regarding the activities of local executive bodies in the field of protecting the rights of persons with disabilities, thereby facilitating the early detection and timely elimination of legal violations.

Approbation of the research results. The research findings were presented and discussed at 5 scientific and practical conferences, including 3 international and 2 national conferences.

Publication of the research results. A total of 20 scientific works have been published on the dissertation topic, including 1 monograph, 14 scholarly articles in journals recommended by the Higher Attestation Commission for publishing the main scientific results of the dissertation (12 in national journals and 2 in foreign journals), as well as 5 conference papers, including 2 national and 3 international articles and abstracts.

Structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters comprising 8 sections, a conclusion, a list of references, and appendices. The total volume of the dissertation amounts to 154 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction of the dissertation presents the relevance and necessity of the chosen research topic, its conformity with the priority directions of the development of science and technology in the Republic, a review of foreign scientific studies related to the subject, the degree of scholarly elaboration of the problem, the correlation of the research topic with the scientific-research agenda of the higher education institution where the dissertation was conducted, the purpose and objectives of the study, its object and subject, methods, scientific novelty and practical outcomes, reliability of the results, scientific and practical significance, implementation, approbation, publication status, as well as the structure and scope of the dissertation.

Chapter One of the dissertation, entitled “**Scientific and Theoretical Foundations of Prosecutorial supervision in Ensuring the Rights of Persons with Disabilities**” examines the theoretical and practical aspects concerning the legal nature of the concepts of persons with disabilities and ensuring their rights, the formation and evolution of the protection of the rights of persons with disabilities, and the characteristics of prosecutorial supervision in safeguarding those rights.

In the first section of this chapter, titled “The Legal Nature of the Concepts of Persons with Disabilities and Ensuring Their Rights,” the issue of ensuring the rights of persons with disabilities is analyzed from the perspective of global legal and social development. The author considers this issue as an integral component of the broader system of human rights. The research conceptualizes disability not merely as a medical or physiological condition, but rather as a social outcome arising from environmental barriers, infrastructural inaccessibility, and discriminatory attitudes. The author draws upon key sources of international law, in particular the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, adopted on 13 December 2006, and conducts a comparative analysis between the definition of “disability” provided in this instrument and its interpretation under national legislation. Through this comparative approach, the author substantiates, on a scientific basis, the importance of the term “person with a disability” as opposed to “disabled person” for legally reinforcing human dignity and ensuring a non-discriminatory approach toward individuals with disabilities. According to the author, state policy on disability must be grounded in humanistic, inclusive, and rights-based principles, which should be effectively reflected in the mutual cooperation between civil society institutions and state bodies in the process of ensuring and protecting the rights of persons with disabilities.

The author analyzes the legal status of persons with disabilities in Uzbekistan and the stages in the development of the national system for their protection. Within the framework of the study, the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Social Protection of Disabled Persons in the Republic of Uzbekistan” (1991) is assessed as a foundational milestone in the national legal framework. Its significance and substantive role are examined in the context of building a rule-of-law state,

emphasizing its pioneering contribution to establishing legal guarantees for persons with disabilities. Furthermore, the author provides a detailed scientific analysis of the Law “On the Rights of Persons with Disabilities” adopted in 2020, assessing its key innovations from the perspective of their alignment with international standards. According to the research findings, the current national legislation places disproportionate emphasis on medical criteria, while the social and legal dimensions of disability remain insufficiently articulated. To address this imbalance, the author substantiates the necessity of adopting a human rights–based social model of disability assessment, rather than limiting the evaluation solely to medical parameters.

In this section, the author also examines international legal experiences and identifies global trends in ensuring the rights of persons with disabilities. The study analyzes, from a comparative legal perspective, the rules and standards developed by the United Nations, the World Health Organization (WHO), UNESCO, and other international institutions. By elaborating on the legal essence of the concept of “disability as a social issue,” the author examines the obligations imposed upon states, namely, the creation of a barrier-free environment, adaptation of social infrastructure, prevention of discrimination, and the promotion of equal opportunities. The author argues that the active participation of persons with disabilities in public life serves as a key indicator of a state’s adherence to a human rights–based political approach and constitutes an essential measure of democratic governance and social inclusion.

In the dissertation, the author conducts an in-depth analysis of various theoretical perspectives on the legal protection of persons with disabilities through a scientifically polemical approach. Drawing on the theoretical views of scholars such as E. Azarova, S. Brazhevich, S. Jalilov, F. Kamilov, B. Munavvarov, A. Yusupov, and H. Kholikulova on social and legal protection, the author also undertakes a comparative examination of the scholarly works of B. Pulatov, M. Rustambaev, D. Ibragimov, and A. Juraeva in the field of prosecutorial supervision. The dissertation revisits the concept of “ensuring human rights,” relying on the definitions provided by Academician A.Kh.Saidov, Yu. Anokhin and L. Isokov, and substantiates, on a scientific basis, that this category should encompass not only legal guarantees but also material, organizational, and administrative mechanisms. The study concludes that the effectiveness of ensuring the rights of persons with disabilities is directly linked to the coherence between the practical functioning of the prosecutorial supervision system, state guarantees, and the participation of civil society institutions.

In the second paragraph of this chapter, entitled “The Formation and Development of Prosecutorial Supervision in Ensuring the Rights of Persons with Disabilities,” the historical evolution of the idea of protecting the rights of persons with disabilities is subjected to scholarly analysis, tracing its development from early civilizations to modern legal systems in close connection with the emergence of state obligations and mechanisms for overseeing their implementation. The dissertation evaluates attitudes toward disability not merely as a social or philosophical phenomenon, but primarily from the perspective of the formation of legal

obligations assumed by the state and the necessity of establishing control over their fulfillment.

Drawing on the legal systems of ancient states—such as the Code of Hammurabi, the Avesta, Al-Farabi's *The Virtuous City*, the ideas of Plato and Aristotle, as well as the practices of Ancient Rome, Greece, and Egypt—the author analyzes approaches to disability and substantiates their intrinsic linkage to cultural, religious, and social factors. At the same time, it is demonstrated that the forms of charitable, communal, or religious care characteristic of these periods were not supported by legally binding state obligations or effective oversight mechanisms, which impeded the guaranteed protection of the rights of persons with disabilities. The dissertation critically examines the views of V. Myanenkin and M. Russell, who interpret disability primarily through economic or general security lenses, and offers a broader explanation of this phenomenon by emphasizing the absence of enforceable legal obligations and effective state supervision. Although institutions such as zakat, sadaqah, and waqf within Islamic law served to provide social support for persons with disabilities, the study substantiates that these mechanisms were not accompanied by formal state legal oversight and therefore failed to ensure stable and guaranteed protection. The analysis of social decrees issued during the era of Amir Temur, the mechanisms for overseeing their execution, and the liability of officials demonstrates the initial formation of the idea of state control over the implementation of public decisions, which is assessed as a historical and functional precursor to prosecutorial supervision.

The chapter further examines the philosophical and institutional transformations of the Enlightenment and early modern period, demonstrating that rational and humanistic approaches to disability led states to establish specialized institutions. However, the absence of effective legal oversight over the activities of these institutions resulted in widespread violations of human rights. The views of John Locke and Jean-Jacques Rousseau, as well as the theories of “institutionalization” developed by Michel Foucault and Roy Porter, are subjected to critical analysis, leading to the scholarly conclusion that institutionalization, in the absence of external state oversight mechanisms such as prosecutorial supervision, is incapable of ensuring the protection of human dignity. While Philippe Pinel's concept of “moral treatment” is assessed as a humane approach, it is emphasized that in practice it remained confined to institutional settings lacking effective legal control. The period of the Industrial Revolution and the development of capitalist relations is analyzed as a stage in which economic efficiency criteria became dominant in attitudes toward disability. Drawing on the views of Lennard Davis and Marta Russell, the dissertation demonstrates the legal limitations of such approaches. Using the example of nineteenth-century England, including the Poor Law Amendment Act, as well as the Jadid reform movement, the study shows that organizational forms of social support emerged during this period; however, their effectiveness was constrained precisely by the absence of adequate legal oversight and enforcement mechanisms.

As a general conclusion, the dissertation substantiates that the historical evolution of attitudes toward disability has objectively necessitated legal recognition

by the state, the establishment of enforceable obligations, and the creation of effective mechanisms for overseeing their implementation. In modern conditions, this process has led to the formation of prosecutorial supervision as one of the fundamental institutional guarantees for ensuring the rights of persons with disabilities.

In the final paragraph of the first chapter, the dissertation investigates the essence and conceptual content of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities, defining its object, subject, and scope on a scientific basis. The author notes that the frequent public coverage of rights violations affecting persons with disabilities in society and mass media underscores the necessity of improving prosecutorial supervision in this field. To scientifically characterize this supervision, the author relies not only on legislative provisions but also on empirical analytical findings, thereby advancing the argument that the activities of prosecutorial bodies should be reconceptualized to include not merely reactive responses but also preventive and systemic legal interventions.

In the dissertation, the author engages in a scholarly polemic with legal theorists regarding the substance and subject matter of prosecutorial supervision. In particular, the views of E. Kolenko, D. Ibragimov, M. Rustambaev, B. Korobeynikov, Yu. Vinokurov, A. Komilov, B. Pulatov, and V. Bessarabov are thoroughly analyzed and critically assessed. The author identifies A. Komilov's definition as the most comprehensive, as it conceptualizes prosecutorial supervision not merely as the detection of legal violations, but as a process encompassing preventive measures as well. At the same time, the dissertation theoretically supports the scholarly ideas advanced by B. Pulatov and B. Khamidov, who define the subject of prosecutorial supervision as ensuring the compliance of activities conducted by state bodies and officials with the law.

Drawing on Articles 23 and 24 of the Law on the Prosecutor's Office, the study delineates the legal foundations, objects, and scope of prosecutorial supervision over the observance of the rights of persons with disabilities. The author identifies three key elements that characterize prosecutorial supervision: (1) the timely detection of legal violations, (2) the identification of their causes and conditions, and (3) the application of legal measures aimed at eliminating the detected violations. The dissertation also proposes including "monitoring activities" among the measures of prosecutorial supervision and substantiates, from a legal standpoint, the necessity of granting prosecutors the authority to issue immediate demands upon identifying a violation of the law. This approach is intended to strengthen the interaction between the prosecution service, social supervision, and public participation, thereby establishing an effective system for protecting the rights of persons with disabilities.

Furthermore, the dissertation develops, on a scientific basis, the practical dimensions of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities, specifically, mechanisms for monitoring the implementation of legislation in the fields of healthcare, education, social protection, local governance, and labor relations. The author substantiates the necessity of involving sectoral specialists in the supervision process and emphasizes the crucial role of prosecutors in overseeing the procedures of medical-social examination and the realization of

the right to education for persons with disabilities. This approach aims to conceptualize prosecutorial supervision not as a formal inspection, but as an effective mechanism for the implementation of legal guarantees in practice. As a result, this part of the dissertation systematically advances both theoretical insights and practical recommendations for improving prosecutorial supervision in the field of protecting the rights of persons with disabilities.

The second chapter of the dissertation, entitled “**Comparative Legal Analysis of National and International Practices in Ensuring the Rights of Persons with Disabilities,**” is devoted to the examination of international standards concerning the rights of persons with disabilities, the principal directions of prosecutorial activity in protecting these rights, and the distinctive features of prosecutorial practice in foreign jurisdictions in this field.

The first paragraph of this chapter provides a scholarly analysis of the legal and institutional foundations of state policy in the protection of the rights of persons with disabilities, as well as the role of prosecution bodies and the necessity of enhancing their supervisory functions within this process. The dissertation offers a comprehensive examination of the regulatory and legal framework directed at safeguarding the interests of persons with disabilities, encompassing laws, Presidential decrees and resolutions, national strategies, and international commitments particularly the obligations arising from the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and evaluates their coherence and consistency. The author further underscores that the provision enshrined in the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, which establishes state protection of the rights of persons with disabilities, signifies the strengthening of legal guarantees in this field. In addition, it is noted that state policy has designated the improvement of the quality of life and the active social participation of persons with disabilities as a strategic national priority.

At the same time, the dissertation author draws particular attention to the systemic problems that persist in regulating social relations concerning persons with disabilities — notably, the lack of uniformity in the application of laws, the inconsistency among institutional activities, and the incomplete observance of legislative requirements. It is scientifically substantiated that these shortcomings necessitate the development of new organizational and legal mechanisms by the prosecution authorities to identify and eliminate violations of the law.

Within the framework of the research, the author engages in academic debate with a number of scholars regarding both the theoretical and practical dimensions of prosecutorial supervision. In particular, the dissertation examines Professor B. Pulatov’s view of prosecutorial supervision as an essential mechanism for ensuring citizens’ rights; V. Bessarabov’s arguments on the importance of clearly defining prosecutorial tasks; E. Barsegova’s reflections on the need for efficient use of resources; and Sh. Rahimov’s perspectives on organizational requirements. In addition, the scientific conclusions of A. Vinokurov and D. Ibragimov concerning prosecutorial supervision practices are critically analyzed, and proposals are advanced to improve the system of criteria for assessing prosecutorial effectiveness. The dissertation author scientifically substantiates the proposal to introduce

systematic legal monitoring in this field, suggesting that the prosecution conduct supervisory activities at least twice per quarter. This measure is evaluated as a scientifically grounded and practically applicable step toward enhancing supervision efficiency.

The study scientifically substantiates the organizational and practical mechanisms of prosecutorial supervision in protecting the rights of persons with disabilities. To this end, the dissertation proposes the development of a program for sectoral inspections and recommends the adoption of the draft Law “On Medical and Social Expertise.” The primary objectives of these inspections are to establish disability status, enhance the effectiveness of medical and rehabilitation services, and ensure legal supervision over the targeted use of budgetary funds. As a scientific conclusion, in order to improve the effectiveness of prosecutorial supervision, it is proposed to adopt the General Prosecutor’s Orders titled “On Increasing the Effectiveness of supervision over Compliance with the Rights of Persons with Disabilities” and “On the Regulation of the Division for supervision of the Enforcement of Legislation in the Sphere of Protecting the Rights of Persons with Disabilities.” These orders are assessed as a scientifically grounded approach to the legal and organizational enhancement of prosecutorial activities aimed at ensuring the rights and interests of persons with disabilities. In particular, a social survey conducted with 156 respondents revealed that more than 80% emphasized that the adoption of these orders could have a positive impact on the activities of prosecution staff.

Furthermore, the dissertation author identifies a total of seven priority areas of prosecutorial supervision over the safeguarding of the rights and legitimate interests of persons with disabilities, including supervision over the enforcement of legislation on the social protection of persons with disabilities and on measures of their social support.

In the author’s view, the current state of prosecutorial supervision over the observance of the rights of persons with disabilities cannot be regarded as satisfactory. In particular, the author emphasizes that the effectiveness and impact of prosecutorial supervision in this field are negatively affected by a number of factors and causes, such as the absence of an in-depth analysis of the state of legality in the sector, the conduct of superficial prosecutorial inspections, the failure to promptly apply supervisory response measures in cases of identified violations of law, the lack of a unified information database integrated with the competent public administration bodies, the insufficient specialized knowledge of operational staff in this area, and the absence of a dedicated institutional framework for sector-specific supervision.

On the basis of the foregoing, with a view to enhancing the effectiveness and practical impact of prosecutorial supervision, it is proposed to adopt a special sectoral order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan entitled “On Enhancing the Effectiveness of Prosecutorial Supervision over the Observance of the Rights of Persons with Disabilities,” as well as to establish a separate unit for “Supervision over the Enforcement of Legislation in the Field of Protection of the Rights of Persons with Disabilities” within the structure of the Main Directorate for

Supervision over the Enforcement of Legislation in the Social Sphere of the Prosecutor General's Office.

In the subsequent paragraph of this chapter, the dissertation provides a scientifically grounded analysis of the participation of prosecutorial bodies in ensuring the rights of persons with disabilities and outlines their principal areas of activity. The author interprets prosecutorial supervision not merely as a mechanism for eliminating legal violations but as a comprehensive system aimed at restoring citizens' rights particularly those of persons with disabilities—and protecting their legitimate interests. The study offers an in-depth examination of the legal grounds for the prosecutor's participation in civil and administrative proceedings, the procedural status of the prosecution, the significance of prosecutorial recommendations, and their role in representing the interests of the state. Moreover, the dissertation identifies the role of the prosecution in promoting the legal awareness and culture of persons with disabilities as an independent and essential dimension of its human rights function.

In his research, the dissertation author engaged in scholarly polemics with such legal scholars as T. Maslova, A. Melnikov, M. Shakaryan, D. Chechot, Yu. Korulina, L. Vaneeva, T. Sakhnova, E. Luparev, M. Dobrobaba, and T. Mokina, while analyzing diverse academic approaches to the role and social responsibility of the prosecutor in court proceedings. Within the framework of these discussions, the dissertation substantiates the prosecutor's participation as a claimant, emphasizes the orientation of prosecutorial activities toward the interests of the State and society, and underlines their significance in ensuring fair judicial decisions. Proceeding from these premises, the author advances the argument that the legal nature of prosecutorial activity should not be confined solely to procedural functions, but must also be directed toward improving the quality of life of persons with disabilities and promoting their social integration.

According to the author, prosecution bodies cannot rely exclusively on judicial mechanisms in protecting the rights of persons with disabilities. Instead, they must exert effective influence through legal advocacy, preventive measures, and active engagement with the public. In this regard, the dissertation aligns with the positions of M. Mamatov and A. Palamarchuk concerning cooperation between prosecutors and the mass media, highlighting the decisive role of radio, television, and the Internet in shaping legal awareness. Furthermore, the author provides scholarly justification that the insufficiency of legal information and advisory services available to persons with disabilities adversely affects their level of recourse to prosecutorial institutions. From the author's standpoint, legal advocacy should be recognized in legislation as an independent function and an integral element of the prosecution's preventive activities.

In the concluding paragraph of the second chapter, the dissertation presents a scholarly analysis of the institutional and legal characteristics of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities, drawing on the experience of foreign countries. Taking into account the interrelation between international law and national legislation, the author provides a comparative assessment of the role and functions of the prosecution service in the protection of

the rights of persons with disabilities. In this regard, by referring to advanced models of international practice, the dissertation evaluates the activities of the prosecution service beyond the realm of criminal law as a significant institutional mechanism for safeguarding human rights. According to the researcher, effective protection of the rights of persons with disabilities requires that prosecutorial supervision not be limited to mere legal verification, but also be directed toward broader social objectives such as promoting equal opportunities and preventing discrimination.

In the course of this study, the author engaged in academic dialogue with such scholars as E. Knyazeva, N. Avazov, A. Matmurotov, O. Mamadaliev, S. Abdrakhmanova, and A. Kanatov, while analyzing the theoretical foundations for classifying the structure and functions of prosecutorial institutions across different states. Supporting Knyazeva's assertion that "there is no single universal model of prosecutorial activity," the author substantiates this position through reference to the diversity of practices observed within distinct legal traditions. At the same time, the dissertation endorses O. Mamadaliev's two-dimensional classification encompassing the functions of supervision over the execution of laws and of criminal prosecution recognizing it as a practically effective approach. Through these theoretical reflections, the author seeks to further clarify the functions and powers of the prosecution service in the sphere of human rights protection.

As a key scientific outcome, the research advances the conclusion that, while the activities of prosecution bodies in foreign countries in protecting the rights of persons with disabilities are organized within diverse institutional models, they are all united by the overarching objective of upholding the primacy of human rights. The dissertation analyzes the experience of Hungary, Spain, Moldova, Vietnam, Guatemala, Brazil, Japan, China, Germany, France, Austria, Israel, and the United States to highlight the role of prosecutorial supervision in ensuring legality, facilitating fair judicial proceedings, and promoting the social integration of persons with disabilities. Within this context, the Recommendations of the Council of Europe on "The Role of the Public Prosecution Service Outside the Criminal Law Field" and relevant documents of the Committee of Ministers are referenced as international normative foundations.

In this context, the dissertation also formulates practical conclusions for Uzbekistan aimed at enhancing the effectiveness of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities. In particular, the author emphasizes the applicability of advanced models from developed countries — including the institution of the Federal Commissioner in Germany, the Defender of Rights (*Défenseur des droits*) in France, the Ombudsman for Persons with Disabilities in Austria, and the practice of the Federal Prosecution Service in the United States — to the national system. According to the author, strengthening prosecutorial supervision as an independent and effective institution for the protection of human rights in Uzbekistan, as well as reinforcing its preventive and monitoring functions in safeguarding the rights of persons with disabilities, constitutes a pressing scientific and practical task.

The third chapter of the dissertation, entitled **"Prospects for Improving Prosecutorial Activity in Ensuring the Rights of Persons with Disabilities in**

Uzbekistan” explores the organization and implementation of prosecutorial activities in this sphere, the challenges associated with such supervision, and measures aimed at improving the content and effectiveness of supervisory documents.

The author provides a thorough scientific analysis of how the issue of disability, grounded in the principles of human dignity and equality, entered the global agenda within the framework of international law—from the initial United Nations initiatives to the adoption of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in 2006. The study traces the gradual evolution of social rehabilitation ideas, originating from the work of the UN Social Commission in 1946, into universal norms of human rights protection. In this regard, the author interprets the inclusion of disability rights within the Sustainable Development Goals (SDGs) framework as an indication of their recognition as one of the key priorities of contemporary international policy.

The dissertation further examines the principal stages of the international legal protection of the rights of persons with disabilities—specifically, the 1971 Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons, the 1975 Declaration on the Rights of Disabled Persons, the 1982 World Programme of Action Concerning Disabled Persons, and the 1993 Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. Through these instruments, the author systematically elucidates the evolving linkage between human rights and disability. A significant emphasis is placed on the transition within the international community from the medical model to the social and legal models of disability, scientifically substantiating the notion that disability should not be viewed merely as a physical impairment but rather as the result of environmental and attitudinal barriers. The author highlights that the most important aspect of this approach lies in the recognition of the rights of persons with disabilities to participate equally in society, to assume an active civic role, and to enjoy full access and opportunities across all spheres of social life.

According to the author, the Convention on the Rights of Persons with Disabilities represents the institutional consolidation of the principles of inclusivity and respect for human dignity within international law. The dissertation analyzes the Convention’s eight core principles, namely, respect for inherent dignity, non-discrimination, equality of opportunity, active participation, accessibility, equality between men and women, and others and identifies the key directions for their incorporation into national legal systems. The author also evaluates the supported decision-making model as a modern legal mechanism for preserving individual autonomy and reforming guardianship systems. Unlike the traditional practice of restricting legal capacity, this model envisions the recognition of persons with disabilities as full legal subjects, ensuring their independence and participation in decision-making processes.

Engaging in scholarly debate with international experts such as Gerard Quinn, Tina Minkowitz, and Paul Appelbaum, the author supports Quinn’s view that guardianship systems contradict human rights principles, while expressing a critical stance toward Appelbaum’s medically based approach. The dissertation partially

questions Minkowitz's assertion that any restriction of legal capacity constitutes "violence against individual autonomy," proposing instead an individualized approach and the enhancement of social support systems as a more balanced and effective solution. Through the synthesis of international legal standards, academic debates, and existing practices, this paragraph systematically elucidates the conceptual and practical foundations for ensuring the rights of persons with disabilities.

In the final paragraph of the dissertation, the principal challenges in the sphere of ensuring the rights of persons with disabilities, as well as the significance of prosecutorial supervision in addressing them, are subjected to thorough scholarly analysis. Drawing upon scientific and statistical data concerning the prevalence of disability in the country, its distribution across age and regional demographics, and issues of social protection, the author demonstrates that the growing number of persons with disabilities directly increases the responsibility of prosecution bodies. Within this process, it is emphasized that the activities of the prosecution service are increasingly oriented toward ensuring the rule of law and fulfilling its mission of protecting human rights in accordance with the principle of a "People's Prosecution." Through this analytical framework, the author elaborates the legal and practical foundations of prosecutorial supervision in guaranteeing the rights of persons with disabilities across such key areas as labor, education, health care, social security, and other related fields.

Engaging with the scholarly views of legal expert F. Rahimov, the author participates in an academic polemic concerning the dual nature of prosecutorial activities — namely, those functions connected with supervision and those performed independently of it. Within the scope of this debate, the dissertation provides a scientifically substantiated exposition of the evolution and legal nature of prosecutorial supervision as a distinct area of activity in ensuring the rights of persons with disabilities. On this basis, the author advances the argument that improving the institutional mechanisms of prosecutorial supervision is essential for enhancing its effectiveness in this domain. These conclusions are presented in harmony with the principles of social justice and equality recognized in global practice, underscoring the role of the prosecution service as a key institutional actor in promoting human rights and social inclusion.

The dissertation includes a scholarly analysis of the 2025 performance results of the Office of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan. In particular, it examines violations of law, criminal cases, and instances of the restoration of citizens' infringed rights identified in the course of prosecutorial supervision of the implementation of the Law "On the Rights of Persons with Disabilities." Through these examples, the author highlights systemic deficiencies persisting in the field. According to the dissertation's findings, the principal issues include the lack of coordination among medical, social, and legal services for persons with disabilities; the absence of an interdepartmental data exchange mechanism; delayed determination of disability status in children; and the inefficiency of the "D" monitoring system. These problems expose the gaps in ensuring the constitutional

rights of persons with disabilities and demonstrate the urgent necessity of deep reform of prosecutorial supervision activities.

Furthermore, in the course of the research, the violations of law identified by the prosecutorial authorities in the field of safeguarding the rights and legitimate interests of persons with disabilities have been systematically classified. It has been established that, within this supervisory sphere, numerous serious legal violations are being detected in the activities of medical and social expert commissions, including the falsification of documents, embezzlement and misappropriation of budgetary funds, corruption and conflicts of interest, as well as abuse of official authority. In turn, this necessitates the organization and conduct of systematic supervisory measures over the activities of the responsible competent bodies. For this reason, the researcher has developed a model inspection plan for checks carried out within this area of supervision. The plan outlines the objects of inspection, the specialists to be involved in the inspection process, as well as the key issues that require particular attention during the conduct of inspections.

The author asserts that effective supervision in this area must go beyond identifying violations of the law — it should also focus on prevention and the establishment of systemic and sustainable preventive mechanisms. The statistical data, analytical findings, and practical results presented in the dissertation provide a solid scientific foundation for improving state policy in the field of protecting the rights of persons with disabilities. Moreover, the dissertation offers a profound theoretical and practical exposition of the prosecutorial bodies' social responsibility, their commitment to the principle of humanism, and their pivotal role in ensuring citizens' legal guarantees and the effective protection of human rights.

CONCLUSION

Based on the results of the dissertation titled “Improving Prosecutorial supervision in Ensuring the Rights of Persons with Disabilities,” the following conclusions of theoretical and scientific-practical significance have been reached:

I. Conclusions and recommendations aimed at enriching the scientific and theoretical knowledge on issues related to improving prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities:

1. In this scholarly work, the concepts of “the subject matter of prosecutorial supervision over compliance with the rights of persons with disabilities” and “the object of prosecutorial supervision over compliance with the rights of persons with disabilities” were examined from conceptual and methodological perspectives, resulting in the following authorial definitions:

The subject matter of prosecutorial supervision over compliance with the rights of persons with disabilities refers to the compliance of public authorities and their officials whose activities fall under prosecutorial supervision with the laws regulating the rights of persons with disabilities; the observance of those rights by

such bodies and officials; and the conformity of legal acts adopted concerning persons with disabilities with legislative requirements.

The object of prosecutorial supervision over compliance with the rights of persons with disabilities consists of state bodies and their officials engaged in law-enforcement or law-making activities as strictly defined by legislation.

2. Prosecutorial supervision of the rights and lawful interests of persons with disabilities is characterized by three core elements:

the timely and comprehensive identification of violations of the rights and lawful interests of persons with disabilities;

the identification of the causes and conditions that have led to such violations;

the prompt adoption of a set of legal measures that effectively ensure the elimination of identified violations, the restoration of the infringed rights of persons with disabilities, and the bringing of the responsible individuals to justice in accordance with the law.

3. The priority areas of prosecutorial supervision in ensuring the rights and lawful interests of persons with disabilities include: supervision of the implementation of legislation on the social protection and support of persons with disabilities; supervision of legislation relating to the protection of their health; supervision of the implementation of legislation ensuring their right to education; supervision of legislation on the protection of labour rights of persons with disabilities, including the creation of suitable workplaces and working conditions; supervision of the implementation of legislation guaranteeing their housing rights; supervision of legislation ensuring equal access to public services and social infrastructure; and prosecutorial supervision of the activities of non-governmental non-profit organizations engaged in the protection of the rights of persons with disabilities.

4. Establishing strict, effective, and impactful prosecutorial supervision over the enforcement of the rights of persons with disabilities, as well as systematically organizing prosecutorial supervision measures, requires a high degree of responsibility and accountability from prosecution bodies. However, the current state of prosecutorial supervision in this area is not satisfactory. In particular, the lack of in-depth analysis of legality in the sector, the “formalistic” nature of prosecutorial inspections, the failure to promptly apply prosecutorial response measures in cases of legal violations, the absence of an integrated information database jointly used with the competent state administrative bodies responsible for the field, the insufficient specialized knowledge of prosecution staff, the lack of methodology enabling the timely detection of discrimination against persons with disabilities, and the absence of dedicated staff positions for sectoral supervision—all these factors have been scientifically demonstrated to negatively affect the effectiveness and impact of prosecutorial supervision over ensuring the rights of persons with disabilities.

5. During the research process, violations of law identified by prosecution bodies in the field of ensuring the rights and lawful interests of persons with disabilities were categorized. In particular, numerous serious violations have been detected in this area, including document forgery, embezzlement and

misappropriation of budget funds, corruption and conflicts of interest, and abuse of official authority within the activities of medical-social expert commissions. This necessitates the regular organization and conduct of prosecutorial inspections over the activities of competent authorities responsible for the field. Accordingly, within the framework of the research, a model plan for conducting inspections in this area of supervision was developed. This plan specifies the objects of inspection, the specialists to be involved, and the issues to be examined during the inspection process.

6. In order to regulate prosecutorial supervision over the implementation of laws related to ensuring the rights of persons with disabilities within a separate departmental act, proposals were substantiated to develop a special sectoral order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan titled “On Increasing the Effectiveness of Prosecutorial supervision over Compliance with the Rights of Persons with Disabilities.” It is recommended that this order set out the main tasks of prosecution bodies in this area, the key criteria for evaluating performance in the sector, and the issues that must be addressed during prosecutorial supervision activities.

7. Differentiating social pensions for children with disabilities and payments allocated to individuals providing their care according to the degree of disability serves to account for their actual needs. Assessing the degree of disability based on the child’s limitations in life activity and functional impairments enables the targeted and equitable distribution of financial assistance.

II. Conclusions and recommendations on improving normative-legal acts aimed at ensuring the rights of persons with disabilities:

8. Considering the importance of providing persons with disabilities the opportunity to submit electronic appeals to prosecution bodies as a means of ensuring their legal participation, and with the aim of fully reflecting in legislation the practice of granting priority to such individuals during in-person reception, it was proposed to supplement Article 15 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Appeals of Individuals and Legal Entities” and Article 28 of the Law “On the Rights of Persons with Disabilities” with a provision stating: “Persons with disabilities shall have priority during personal receptions.”

9. It was proposed to supplement the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Rights of Persons with Disabilities” with a provision stipulating that persons with mental disabilities may be placed in psychiatric institutions only on the basis of a court decision.

10. Substantiated proposals were made to amend Article 20 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Education” by introducing a separate provision aimed at ensuring the right to education of persons with disabilities with physical limitations, particularly guaranteeing access to special psychological and correctional programs that facilitate school adaptation at any age.

11. Taking into account that the increasing proliferation of by-laws and departmental regulations complicates the activities of the specially authorized state bodies and institutions, while failing to fully ensure the rights of citizens in need of

medical and social expertise, the necessity of adopting the draft Law of the Republic of Uzbekistan “On Medical and Social Expertise” has been scientifically and practically substantiated.

12. It was concluded that it is necessary to gradually introduce the social model based on the International Classification of Functioning, Disability and Health into practice; to incorporate universally recognized international norms and standards in the field of disability determination into national legislation; to digitalize the process of conducting medical and social expertise; and to minimize human involvement in this procedure.

In this regard, a draft Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan “On Measures to Further Improve Medical and Social Services Provided to the Elderly and Persons with Disabilities” has been developed. This draft Decree provides for the approval of the “Concept for the Gradual Transition to the Social Model of Disability Determination in the Republic of Uzbekistan,” its targeted indicators, and an action plan aimed at strengthening the material and technical capacities of medical and social institutions.

III. Conclusions and recommendations aimed at improving prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities:

13. It was concluded that, in order to further enhance the efficiency of the National Social Protection Agency under the President of the Republic of Uzbekistan, improve public administration in this sector, and establish strict prosecutorial supervision, the Agency should be reorganized as the “Ministry of Social Protection.”

14. Considering the wide scope and substantial workload of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities, as well as the absence of dedicated staff positions directly responsible for this area within prosecution bodies, and with the aim of increasing the effectiveness and impact of prosecutorial supervision, it was concluded that a separate division—“10.1/3 – supervision of the Enforcement of Legislation in the Sphere of Protecting the Rights of Persons with Disabilities”—should be established within the structure of the General Prosecutor’s Office’s “10.1 – Directorate for supervision of Enforcement of Legislation in the Social Sphere.”

At the same time, it is of critical importance that, in the future, sector-specific operational staff regularly enhance their knowledge and skills through a specialized training program at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, taking into account the unique physical and psychological characteristics of persons with disabilities (such as those who are deaf-mute, visually impaired, or have mental disabilities).

15. Ensuring the rights of persons with disabilities is not solely an issue of social policy or healthcare; it is fundamentally a matter of safeguarding human dignity and fulfilling the constitutional obligations of the state. In this process, prosecution bodies must comprehensively employ supervision, analytical, and legal response mechanisms, implementing legal and practical policies grounded in the principles of humanity and inclusiveness. To enhance the effectiveness of

prosecutorial supervision in this area, it is necessary to establish a “Prosecution – Social Protection – Healthcare” cooperation platform.

This system will facilitate information-sharing among competent authorities, ensure timely resolution of issues faced by persons with disabilities, enable prompt prosecutorial action in response to violations in the field, and provide mechanisms for the rapid consideration of decisions and complaints related to persons with disabilities. Such a “three-party cooperation model” will not only strengthen prosecutorial supervision, but will also improve the prevention of legal violations in this domain.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

ХИКМАТОВ ШУХРАТ ШАБАНОВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА В
ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ**

12.00.07 – Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной
деятельности. Адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии по юридическим наукам
(Doctor of Philosophy)

Ташкент – 2025

Тема диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по юридическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан за B2024.4.PhD/Yu1654.

Диссертация выполнена в Правоохранительной Академии Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета (<http://www.proacademy.uz>) и на Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель:	Исоков Лухмонжон Холбоевич доктор юридических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Джураев Ихтиёр Бахтиёрович доктор юридических наук, профессор Комилов Авазбек Бокижонович доктор юридических наук, доцент
Ведущая организация:	Национальный центр Республики Узбекистан по правам человека

Защита диссертации состоится 25 декабря 2025 года, в 15⁰⁰ часов на заседании Научного совета №DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 при Правоохранительной Академии Республики Узбекистан (Адрес: 100190, г. Ташкент, ул. Рихсий, 9. Тел.: (99871) 202-04-96, e-mail: info@proacademy.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Правоохранительной Академии Республики Узбекистан (зарегистрирована за №78). (Адрес: 100190, г. Ташкент, ул. Рихсий, 9. Тел.: (99871) 202-04-96.

Автореферат диссертации разослан 12 декабря 2025 года.
(протокол реестра рассылки №42 от 12 декабря 2025 года).

М.А. Аминжонова
Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, профессор

Ш.И. Шайзаков
Секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
философии по юридическим наукам (PhD),
доцент

В. Каримов
Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению ученых
степеней, доктор юридических наук,
профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской диссертации (PhD))

Цель исследования заключается в разработке научно обоснованных предложений и рекомендаций по совершенствованию прокурорского надзора в обеспечении прав лиц с инвалидностью.

Объектом исследования является система социально-правовых отношений, связанных с вопросами совершенствования прокурорского надзора за обеспечением прав лиц с инвалидностью.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

обосновано внедрение информационной системы «Единый электронный реестр проверок», обеспечивающей прозрачность и последовательное отслеживание всех этапов контрольных мероприятий в сфере обеспечения прав лиц с инвалидностью, а также централизованное ведение проверок и мониторинг строгого соблюдения законодательства;

установлено, что лицам с инвалидностью государством гарантируется бесплатная психологическая помощь, а раскрытие психологом профессиональной тайны без согласия лица, обратившегося за оказанием психологической помощи, или его законного представителя допускается исключительно на основании письменного запроса органов, осуществляющих доследственную проверку, органов дознания и предварительного следствия, прокуратуры или суда в связи с досудебным производством или судебным разбирательством;

обосновано, что дети с инвалидностью должны рассматриваться как одна из категорий детей, находящихся в группе риска подвергнуться насилию;

аргументировано, что осуществление надзора за соблюдением законодательства о предоставлении медицинской и социальной помощи лицам с инвалидностью должно быть определено одной из ключевых задач Управления надзора за соблюдением законодательства в области сокращения бедности и социальной защиты населения Генеральной прокуратуры;

обоснована необходимость реализации контрольной функции прокуратуры не только через формальные отчеты, но и на основе комплексной информации, что способствует расширению возможностей прокуратуры при контроле за соблюдением законодательства о защите прав и свобод лиц с инвалидностью.

Внедрение результатов исследования. Научные результаты, полученные в процессе исследования, были использованы следующим образом:

предложения о внедрении данной системы, направленные на совершенствование контрольных функций органов прокуратуры посредством цифровизации деятельности объектов надзора и обеспечение мониторинга соблюдения законодательства при всех видах контрольных мероприятий, нашли отражение в пункте 7 главы 2 и подпункте 4.3 главы 4 Стратегии «Цифровая прокуратура – 2030», утверждённой Указом Президента Республики Узбекистан от 3.11.2025 г. № ПФ-204 (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 24.11.2025 г. № 27/2-231-25). Данное предложение способствует упрощению прокурорского надзора и снижению коррупционных рисков за счёт обеспечения прозрачности, централизованного ведения проверок, надёжного хранения и неизменности данных на всех этапах контрольных мероприятий в сфере обеспечения прав лиц с инвалидностью;

предложение о гарантировании государством бесплатной психологической помощи лицам с инвалидностью, а также о допустимости раскрытия психологом профессиональной тайны без согласия лица, обратившегося за оказанием психологической помощи, либо его законного представителя исключительно на основании письменного запроса органов, осуществляющих доследственную проверку, органов дознания и предварительного следствия, прокуратуры или суда в связи с досудебным производством либо судебным разбирательством, нашло своё отражение в статьях 9 и 17 Закона Республики Узбекистан «О предоставлении психологической помощи населению», утверждённого Законом № ЎРҚ-989 от 5.11.2024 г. (Акт № 04/9-10/15 Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 10.11.2025 г.). Данное предложение служит обеспечению государством гарантированной психологической помощи лицам с инвалидностью и устанавливает, что раскрытие психологической тайны допускается лишь в пределах законных процессуальных требований, тем самым укрепляя защиту прав личности.

предложение о признании детей с инвалидностью, включая детей с психическими или физическими нарушениями развития, одной из категорий детей, находящихся в группе повышенного риска стать жертвами насилия, нашло своё отражение в статьях 12, 27 и 38 Закона Республики Узбекистан «О защите детей от всех форм насилия», утверждённого Законом № ЎРҚ-996 от 14 ноября 2024 года (Акт №04/6-08 Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 10.11.2025 г.). Данное предложение обеспечивает чёткую законодательную основу для признания детей с инвалидностью группой повышенного риска, тем самым гарантируя специальные меры профилактики, раннего выявления и защиты в отношении таких детей.

предложение о включении надзора за соблюдением законодательства о предоставлении медицинской и социальной помощи лицам с инвалидностью в число ключевых задач Управления Генеральной прокуратуры по контролю за соблюдением законодательства в области сокращения бедности и социальной защиты населения закреплено в пункте 9 статьи 7 утвержденного приказом Генерального прокурора Республики Узбекистан № 298 от 10 октября 2024 года Положения (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 19.08.2025 г. № 07/22/25). Данное предложение направлено на усиление прокурорского контроля за реализацией прав лиц с инвалидностью на получение медицинской и социальной помощи;

предложение о реализации контрольной функции прокуратуры не только через формальные отчеты, но и на основе комплексной информации, способствующей расширению возможностей прокуратуры при контроле за соблюдением законодательства о правах и свободах лиц с инвалидностью, нашло отражение во второй части восьмого пункта статьи 5 Закона Республики Узбекистан «О прокуратуре» (Акт Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 22.09.2025 г. № 04/5-08/23). Данное предложение обеспечивает предоставление прокуратуре комплексной и системной информации о деятельности органов местного самоуправления, что способствует своевременному выявлению и устранению нарушений прав лиц с инвалидностью.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, восьми параграфов, заключения, списка использованной литературы и приложения. Объем диссертации составляет 154 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИЛМИЙ ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига доир халқаро стандартлар // Бухоро давлат университети илмий ахбороти журнали, 2024 йил, 2-сон. – Б. 360-366.

2. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар, уларнинг ҳуқуқларини таъминлаш ва прокурор назорати тушунчаларининг илмий-назарий жиҳатлари // Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ахборотномаси, 2024 йил, 1-сон. – Б. 82-89.

3. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда прокурор назорати: миллий амалиёт ва хорижий тажриба // “Ногиронлик: жамият ва ҳуқуқ” журнали, 2025 йил, 1-сон. – Б. 55-60.

4. Хикматов Ш.Ш. Прокуратура органларининг ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги роли // Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ахборотномаси, 2025 йил, 3-сон. – Б.72-75.

5. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларининг шаклланиши тарихи // Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқи” журнали, 2025 йил, 10-сон. – Б. 426-432.

6. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда прокурорлик фаолиятининг илмий-назарий жиҳатлари // “Ўзбекистон терговчиси” журнали, 2025 йил, 3-сон. – Б. 40-43.

7. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ижтимоий шерикчиликнинг аҳамияти // “Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари” журнали, 2025 йил, 4-сон. – Б.58-61.

8. Хикматов Ш.Ш. Ногиронликнинг халқаро-ҳуқуқий нормаларга айланиши: хайриядан ҳуқуққа // Yurist axborotnomasi – Вестник юриста – Lawyer herald, 2025 йил, 5-сон. – Б.120-125.

9. Хикматов Ш.Ш. Қадимги даврда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларининг пайдо бўлиши хусусиятлари // “Ҳуқуқ ва бурч” журнали, 2025 йил, 9-сон. – Б. 52-54.

10. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар мурожаатларини кўриб чиқишда прокуратура фаолиятининг самарадорлиги // Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқи” журнали, 2025 йил, 11-сон. – Б.588-595.

11. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашнинг илмий-назарий асослари // “Одиллик мезони” журнали, 2025 йил, 8-сон. – Б. 36-37.

12. Khikmatov Sh.Sh. From Charity To Justice: The Legal And Institutional Transformation Of Disability Rights In Uzbekistan Within The Framework Of

International Human Rights Law. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 5(12), P.41-49. <https://theusajournals.com/index.php/ajsshr/article/view/8282>

13. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларининг концептуал жиҳатлари // Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқи” журнали, 2025 йил, 10-сон. – Б.571–578.

14. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя этилиши устидан прокурор назоратини самарали ташкил этиш масалалари // Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқи” журнали, 2025 йил, 12-сон. – Б.427-436.

15. Исоқов Л.Х., Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари ва прокурор назорати: илмий рисола. – Тошкент: “Best-publish” нашриёти, 2025. – 308 б.

II бўлим (II часть; II part)

16. Khikmatov Sh.Sh. Historical perspectives on disability rights: evolution and modern implications // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Modern Challenges and Threats in the Field of Law Enforcement in the Era of Digital Transformation.” Vol. 2. // Editors-in-Chief: Doctor of Law, Professor E.V.Kolenko, Doctor of Law, Professor A.S.Odinaev, Doctor of Law, Associate Professor Sh.I.Shayzakov. – Tashkent: Lesson Press, 2025. – P.333-347.

17. Хикматов Ш.Ш. Хорижий мамлакатларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг хусусиятлари // “Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари” мавзусида республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: Impress media, 2023. – Б.456-468.

18. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг тавсифи // “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик таълим ва фан: замонавий тенденциялар ва истикболлари” мавзусига бағишланган халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. II-жилд. – Т.: Impress media, 2024. – Б.138-153.

19. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига оид қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари // “Суд ишларини юритишда сунъий интеллектни жорий этиш истикболлари” мавзусида республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: Impress media, 2025. – Б.348-354.

20. Хикматов Ш.Ш. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя этилиши устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий муаммолари // “Рақамли трансформация даврида ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасидаги замонавий чақириқ ва таҳдидлар” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. 1-жилд. // Масъул муҳаррир ю.ф.ф.д., проф. Е.В.Коленко, ю.ф.ф.д., проф. А.С.Одинаев, ю.ф.ф.д., доц. Ш.И.Шайзаков. – Т.: Lesson press. 2025. – Б.675-683.

Автореферат “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ахборотномаси” журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 12.12.2025
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 2,75. Адади: _____. Буюртма: № ____

100060, Тошкент, _____ кўчаси, _____.

« _____ »
босмахонасида чоп этилди.